

1983/84:152

Onsdagen den 23 maj em.

Kl. 19.30

Förhandlingarna leddes till en början av tredje vice talmannen.

10 § Föredrogs

justitiekammarens betänkanden

1983/84:27 om förslag till polislag m. m. (prop. 1983/84:111),

1983/84:25 om sexualbrotten (prop. 1983/84:105) och

1983/84:26 om ändring i lagen om kriminalvård i anstalt m. m. (prop. 1983/84:148).

Anf. 152 TREDJE VICE TALMANNEN:

Justitiekammarens betänkanden 27, 25 och 26 kommer att behandlas i nu nämnd ordning. Voteringarna äger rum i ett sammanhang efter avslutad debatt.

Först upptas alltså justitiekammarens betänkande 27 om förslag till polislag m. m.

Förslag till polislag

Anf. 153 BJÖRN KÖRLOF (m):

Herr talman! Jag skall på grund av kammarens hårt pressade tidsschema försöka begränsa mitt anförande till några allmänna synpunkter på förslaget till polislag. Dessutom skall jag ta upp de moderata reservationerna.

Vi står nu i begrepp att fatta beslut om en gemensam central lag om polisens uppgifter och organisation samt polisens befogenheter att vidta tvångsåtgärder. Polisen har en central men mycket svårbemästrad uppgift i vårt samhälle. Det är inte bara den brottsbekämpande uppgiften som står i centrum, utan alltmer har den hjälpande och stödjande verksamheten börjat ta polisens resurser i anspråk.

Vårt samhälle har uppfattningen att den offentliga maktens rätt att utnyttja tvångs- och våldsmedel för att upprätthålla det lagbundna samhällets ordning skall begränsas till det absolut nödvändiga och bindas av, såvitt det är

möjligt, klart och entydigt utformade regler. Förslaget till ny polislag är ett uttryck för denna tanke. Enligt min uppfattning har regeringens förslag till ny polislag i det väsentliga blivit riktigt utformat. Det är att välkomna att vi i relativt stor enighet nu kan anta en ny polislag. Jag tror att detta är ett framsteg i lagstiftningsarbetet – låt vara att vi ständigt måste bevaka polislagens funktion i ett föränderligt samhälle.

Herr talman! På några punkter har vi moderater dock en annan mening än utskottsmajoriteten.

Den första reservationen gäller det s. k. polismansbegreppet. Enligt propositionen föreslås regeringen i av regeringen utfärdad författning få närmare definiera eller bestämma vad som skall innefattas i detta begrepp. Vi anser att vad som avses med polisman skall bestämmas i lag här i riksdagen. Det finns ett mycket starkt skäl för det. Flera andra befattningshavare med grundläggande och viktiga befogenheter inom rättssystemets ram, t. ex. domare och åklagare, har sin rättsliga ställning bestämd i lag. Med de befogenheter som med rätt och skyldighet enligt den nya polislagen givits polisen, inte minst vad gäller tvång och våld, ter det sig viktigt att riksdagen inte delegerar till regeringen att bestämma vilka befattningshavare som skall ha dessa befogenheter. Som en jämförelse kan nämnas att begreppet krigsman definieras på motsvarande sätt i lag just därför att det i krig inte får råda något tvivel om vem som har rätt och skyldighet att bruka vapen.

Vår andra reservation gäller frågan om riksdagen skall frånhända sig en lagreglering av rapporteringsskyldigheten. Låt mig då genast säga att vi inte riktar vår kritik mot den nuvarande möjligheten till rapporteringseftergift. Det är nödvändigt att från rättsmaskineriet rensa bort vissa bagatellartade förseelser för vilka rättelse kan vinnas genom tillsägelse eller på annat enkelt sätt. Frågan gäller om gränserna för dessa skall bestämmas i lag eller i regeringsförfattning. Enligt vår mening bör på motsvarande sätt som gäller för åtalsunderlåtelse och nedläggande av förundersökning i vissa fall denna gränsdragning ske genom lag. I annat fall löper vi risken från riksdagens sida att i praktiken överlåta åt regeringen att bestämma gränserna för samhällsreaktionerna vad gäller ett stort antal förseelser, och det tycker vi inte är godtagbart.

Vår tredje reservation gäller frågan om gränserna för polisens våldsanvändning. Även om det är allmänt uppfattat att den s. k. proportionalitetsprincipen alltid skall tillämpas har formuleringen i lagförslagets 10 § p. 3 enligt vår mening givit polisen en icke avsedd alltför vid befogenhet. Att med stöd av lagen tillåta våldsanvändning för avvärjande av varje brott kan inte vara avsikten. Våldsanvändningen bör alltså begränsas på samma sätt som i bestämmelserna om nödvärn i 24 kap. 1 § brottsbalken.

Herr talman! Med det anförda yrkar jag bifall till reservationerna 1, 2 och 3 i justitieutskottets betänkande 27.

Anf. 154 HANS PETERSSON i Röstånga (fp):

Herr talman! Från folkpartiets sida hälsar vi förslaget till ny polislag m. m. med stor tillfredsställelse. Det är en uppföljning av riksdagens principbeslut

från 1981. Nu rör det sig bl. a. om den rättsliga regleringen av polisverksamheten.

På en punkt – och den är principiellt viktig – går vi emellertid emot förslaget. Det gäller polisens befogenhet att göra frihetsingripanden utan att det rör sig om pågående brott eller om omedelbar fara för brott. På en annan central punkt i lagen om omhändertagande av berusade – LOB – framhåller jag i ett särskilt yttrande min personliga uppfattning. Där gäller det förhållandet att polisen är skyldig att rapportera de omhändertagna till körkortsregistret, trots att detta inte kan göras i samtliga fall. Man lyckas nämligen inte fastställa alla de gripnas identitet.

I sammanfattningen till propositionen markeras att lagen om tillfälligt omhändertagande – LTO – skall avskaffas. Och det äger nog sin riktighet, men det centrala i den lagen, 3 §, finns kvar, även om den nu stoppas in i polislagen. Grunderna för dessa frihetsingripanden förblir desamma som i LTO och som de har varit sedan mitten av 1920-talet. Vad som nu tillkommer är att avvisning och avlägsnande medtagits i lagparagrafen, men det är åtgärder som sannerligen inte varit främmande i polisens hittillsvarande arbete. Det framgår redan av proportionalitetsregeln. I polisarbetet har det emellertid ofta diskuterats vilken rättsgrund som finns för avlägsnandet. Nu blir det rättsligt reglerat, och det hälsar vi med stor tillfredsställelse. Tyvärr uppstår nu nya svårigheter när det gäller gränsdragningen mellan avlägsnande och omhändertagande. Men kvar står att hela innehållet i LTO:s 3 § alltså blir kvar – ingripandekriterier som är nödvändiga enligt många bedömare, särskilt från polishåll, felaktiga enligt andra eftersom de inskränker medborgarnas fri- och rättigheter.

Det finns knappast någon lagparagraf som har utsatts för så mycket massmedial kritik som denna. Förutom ett antal nedvärderande epitet har den karakteriserats som luddig och starkt ifrågsatt. Ytterst sällan har den fått positiva omnämmanden, och när så har skett har det i regel varit från polishåll. I rättvisans namn vill jag dock tillägga att när det gällt tillämpningen så har kritiken ofta varit alltför onyanserad och dessutom felaktig.

Redan i 1975 års polisutredning framfördes tanken på att LTO borde preciseras. Därigenom skulle den mista sin luddighet. I linje därmed föreslog LTO/LOB-utredningen att grunderna för ett omhändertagande skulle knytas till brottsbegreppet. Därigenom skulle man uppnå den önskade preciseringen.

Nu är det självklart att polisen både skall och måste ha tillgång till ett så ingripande tvångsmedel som ett frihetsberövande. Annars kan den inte fullgöra sin övergripande uppgift att upprätthålla allmän ordning och säkerhet. Däremot menar jag att befogenheten måste begränsas till vad som är absolut nödvändigt.

Enligt den hittillsvarande lagstiftningen och enligt förslaget till ny polislag 13 § kan medborgarna berövas friheten om de utgör en fara för den allmänna ordningen eller stör den allmänna ordningen. Inte är detta särskilt tydligt eller preciserat. Och inte är det särskilt förutsägbart. Den enskilde medborgaren kan inte själv bedöma vad som kan leda till ett frihetsberövande.

Genom att – som föreslås i reservation 4 – knyta grunderna för ett omhändertagande till brottsbegreppet uppnår man väsentliga fördelar. Förutsättningarna för ett frihetsberövande blir klart och entydigt angivna, och medborgarna har möjlighet att förutse vad som är tillåtet eller ej. Undersökningar visar att den som blir omhändertagen för ordningsstörning också kan bli omhändertagen för att avbryta en pågående brottslig verksamhet, exempelvis förgelseväckande beteende eller ohörsamhet mot polis.

Genom knytning till brottsbegreppet uppnår man en annan stor vinst. Härigenom inför man åklagarna som ny kontroll av ingreppets riktighet. Och det är ingen dålig vinst i tider då man oupphörligen diskuterar frihetsbegrepp och rättssäkerhet. För nog är det bekant att det finns människor som både *anser* att de har blivit och någon gång också *har* blivit omhändertagna på felaktiga grunder. De har inte och kommer inte att ha möjlighet att få rättelse. Visserligen kan man säga att de bara berövats friheten i maximalt sex timmar och att det inte kan bli någon vidare påföljd. Men i ett rättssamhälle måste man ändå få ha möjlighet att överklaga ett frihetsberövande, som ju faktiskt kan ha varit felaktigt. Då kan man i dag och även i fortsättningen klaga till JO. Och det gör man. Och där har förvisso arkiverats många klagomål under årens lopp. Men JO kan aldrig ge den klagande upprättelse. Möjligtvis kan han bedöma om den enskilde polismannen handlat rätt eller inte.

Mot denna bakgrund, herr talman, och med ytterligare hänvisning till motivering och förslag till lagtext i reservation 4 yrkar jag bifall till denna.

Härefter skall jag något beröra lagen om omhändertagande av berusade – LOB – och mitt särskilda personliga yttrande, som berör rapportering och identifiering.

När LOB antogs av riksdagen betonades det sociala inslaget. Kriminaliseringen av det offentliga fylleriet avskaffades. Vården betonades. Det blev sjukvården och inte polisen som främst skulle ta hand om de offentligt berusade. Men sjukvårdens resurser har inte varit tillräckliga. Det har betytt att de berusade oftast har hamnat i polisens fylleceller.

Sedan LOB:s tillkomst har riksdagen antagit socialtjänstlagen, som ytterligare betonar att utgångspunkten för samhällets sociala insatser skall vara den enskildes bästa och att han själv skall kunna utöva ett inflytande.

Men enligt körkortslagen är polisen skyldig att rapportera varje LOB-omhändertagande till körkortsregistret. Det rör sig om berusade på företrädesvis allmän plats. Det har inget med bilkörning att göra. Och det berör inte de människor som av läkare och socialtjänst är kända för missbruk och innehar körkort.

Rapporteringen uppfattas inte som rättvis, eftersom det är en rad omständigheter som avgör om det sker ett omhändertagande eller ej. Det kan bero på årstiden. Det kan bero på polisens tillfälliga resurser. Det kan bero på om människor ringer och klagat, osv.

Och inte heller upplevs det som särskilt rättvist att den som är insatt i systemet, okänd och förslagen undgår rapportering, eftersom han inte kan identifieras. År 1982 var det t. ex. mer än 5 000 som förblev okända och därigenom undgick rapportering.

Möjligtvis går det tillfälligt att minska antalet oidentifierade genom att polisen nu får möjlighet till kroppsvisitation. Men förmodligen blir det mest en kodifiering av vad som redan sker.

Det stora antalet oidentifierade innebär – enligt justitieministern – knappast någon avgörande orättvisa eller annan olägenhet. Enligt mitt sätt att se kommer orättvisan och ojämlikheten inför lagen att bestå.

Med detta, herr talman, yrkar jag än en gång bifall till reservation nr 4. Den handlar inte om identifiering och rapportering vid omhändertagande av berusade utan om ingripande vid ordningsstörning.

Anf. 155 PER ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! Genom betänkande nr 27 från justitiekottet föreslås riksdagen anta en ny polislag. Förslaget i betänkandet innebär bifall till regeringens proposition 1983/84:111 om förslag till polislag m. m. Med anledning av denna proposition har vi från vpk avlämnat motion nr 2580, som besvaras och föreslås avslagen i utskottets betänkande. I motionen föreslår vi ändringar i 13 och 19 §§ i den föreslagna polislagen.

Eftersom vi inför värriksdagens slutskede uppmanats att söka vara kortfattade i kammardebatterna skall jag försöka leva upp till den uppmaningen och hänvisar dem som är särskilt intresserade till motivtexten i vår motion, som är betydligt mer utförlig än vad jag nu kommer att bli.

Vår grundläggande utgångspunkt i synen på lagstiftning är att statsmakten har en klasskaraktär som ytterst är ett stöd för den ekonomiskt härskande klassen i samhället. Lagarna, och sålunda också den nu aktuella polislagen, är ett regelsystem som skall styra maktutövningen gentemot de enskilda människorna. Enligt vår grundsyn blir det de som är ekonomiskt och socialt svaga som i första hand kommer att bli utsatta för den repressiva makt som finns inom polisen och som skall utövas i enlighet med vissa legala regler. Dessa regler är, i varje stat, utformade så att de slår vakt om den bestående ordningen i samhället. Mot denna bakgrund leds vi i våra ställningstaganden att söka slå vakt just om de socialt och ekonomiskt svaga.

Jag övergår med detta till att kommentera de ändringsförslag vi har till propositionen och börjar då med 13 §. Denna paragraf tar, i den utformning den fått i propositionen, över den tidigare LTO, lagen om tillfälligt omhändertagande, som nu föreslås avskaffad. Antas denna paragraf som den föreslås kommer allt att förbli vid det gamla. Man för bara över den gamla omdiskuterade LTO till den nya polislagen. Vi har från vpk hela tiden varit kritiska till LTO och krävt att den bort upphävas. Nu upphävs den, men återuppstår omedelbart i en ny och nästan oförändrad skepnad. Det anser vi oss inte kunna acceptera och föreslår därför en annan utformning av 13 §. Den ändring vi föreslår överensstämmer med vad den bakomliggande utredningen, LTO/LOB-utredningen, föreslog men som propositionen nu gör avsteg ifrån.

Detta avsteg motiverar föredragande statsrådet med remissutfallet av utredningen. Vi har emellertid ansett att det stöd hos flertalet remissinstanser som åberopas är ett stöd från remissinstanser, som själva är involverade i

Förslag till polislag

polismaktens repressiva funktion i samhället. Det finns ju faktiskt remissinstanser, bland dem socialstyrelsen, som inte representerar repressionen och som förordar den linje som utredningen föreslagit.

Vi föreslår sålunda, i likhet med LTO/LOB-utredningen, att ingripande mot den som anses störa ordningen skall som rekvisit ha att den som skall utsättas för ingripande bryter mot lag. Lagbrottsrekvisitet anser vi fullt möjligt att följa och är inget hugskott, eftersom det varit föremål för grundlig utredning. Den utformning av 13 § som föreslås i reservation nr 4 till utskottets betänkande tillgodoser i huvudsak vårt yrkande, och vi kommer att stödja detta förslag i den kommande voteringen.

Den andra ändring i propositionen som vi tar upp i vår motion gäller registrering av omhändertagna enligt LOB. Också här går vi på samma linje som LTO/LOB-utredningen och kräver att registrering i körkortsregistret av omhändertagna enligt LOB skall upphöra.

Redan när LOB kom till, diskuterades någon form av registrering av varje omhändertagande enligt denna lag. Såväl regering som riksdag tog då avstånd från tanken på en central registrering av omhändertagna enligt LOB, och någon registrering kom heller inte till stånd. I den proposition som föreslog riksdagen att anta LOB uttalade föredragande statsrådet att starka principiella betänkligheter måste anses tala mot ett system, som innebär att man inför en central personrelaterad registrering av polisengripanden. Den uppfattningen ställer vi oss fortfarande bakom i dag. Det gör man däremot inte i propositionen och betänkandet från utskottet. Därför har vi yrkat på ändring.

Vi anser för vår del att det i dag finns ännu starkare skäl att gå emot en registrering än det gjorde vid LOB:s tillkomst. Trots att regering och riksdag gick emot en registrering har vi ändå fått en sådan i skymundan och via en bakväg. I praktiken förs det nämligen vid körkortsregistret ett centralt register över omhändertaganden enligt LOB. Omhändertaganden under de sistförflutna två åren finns noterade i registret och kan identifieras till viss person. Avsikten är att kunna bedöma om den som söker körkort för ett nyktert liv och på den grunden kan betros med körkort.

Det är dock en ensidig och missvisande grund att utgå från endast de belastningar som LOB-omhändertaganden ger, och man kan på goda grunder anta att enskilda människor inom högre socialgrupper lever lika onyktert som den LOB-omhändertagne men ändå aldrig omhändertas. Vidare används registreringen vid körkortsregistret för ett antal andra ändamål, som inte alls har med körkort att göra.

Också här grundar föredragande statsrådet sitt avståndstagande från utredningens förslag på utfallet i remissomgången. Även här kan anföras samma synpunkter som jag redan anført vad gäller 13 §. De remissinstanser som vill ha registreringen kvar står för repressionsintressen, under det att de instanser som har en social grundsyn vill ta bort registreringen enligt utredningens förslag.

En konsekvens av vårt ställningstagande mot registrering är att vi också går emot att man skall få kroppsvisitera omhändertagen i syfte att fastställa

vederbörandes identitet. Utöver den ändring i LOB som vi hemställer att regeringen skall framlägga förslag om yrkar vi sålunda på ett direkt tillägg till 19 § som gör kroppsvisitation för fastställande av identitet hos omhändertagna enligt LOB olaglig.

Vpk har inte någon representant i justitieutskottet, och därför har vi inte kunnat avge någon egen reservation på dessa punkter.

Herr talman! Med det anförda yrkar jag bifall till motion 1983/84:2580, utom i vad gäller 13 § förslaget till polislag, där jag yrkar bifall till reservation 4 till utskottsbetänkandet.

Förslag till polislag

Anf. 156 HANS PETTERSSON i Helsingborg (s):

Herr talman! Låt mig få börja med att konstatera att vi har fått ett bra förslag till polislag. I de stora övergripande frågorna är vi också överens inom utskottet. Polisberedningens förslag, som ligger till grund för propositionen, har dessutom fått ett mycket gott mottagande av remissinstanserna. Jag skall därför inte ta upp kammarens tid med att tala så mycket om det vi är sams om, utan kort kommentera de motioner som föreligger och de reservationer som är fogade till utskottets betänkande 27.

Den första reservationen, från moderaterna, gäller polismansbegreppet. Man föreslår att regeringen skall utforma ett förslag till definition av begreppet polisman och att detta förslag skyndsamt skall föreläggas riksdagen för beslut. Majoriteten i utskottet anser att det av flera skäl är lämpligt att polismansbegreppet ges en klar definition i författningstext och att denna bör beslutas av regeringen. Det finns ingen anledning, anser utskottet, att införa en definition i lagen. Huvudprincipen, som är inskriven i 4 § polislagen, är att polismännen är tjänstemän hos polismyndigheterna, och det anser utskottsmajoriteten vara till fyllest vad beträffar lagtext.

I reservation 2, också den från moderaterna, föreslås att nuvarande regler om rapportteftergift, som finns i polisinstruktionen, skall tas in i polislagen för att en utvidgning av institutet rapportteftergift skall förhindras. Departementschefen redogör på s. 43 i propositionen för på vilka grunder rapportteftergiftsinstitutet skall kunna utvidgas, och utskottsmajoriteten har samma uppfattning. Majoriteten konstaterar också att om institutets tillämpningsområde utvidgas kan de brottsbeivrande myndigheterna koncentrera resurserna till den allvarigare brottsligheten och slippa syssla med bagatellartade förseelser. Med tanke på vad som komma skall – med anledning av rapporterna från kommissionen mot ekonomisk brottslighet – behöver resurser frigöras för att dessa frågor skall kunna klaras effektivt.

I moderaternas reservation 3 reagerar reservanterna mot att en polisman får använda våld för att avvärja straffbelagd handling och vill begränsa ingripandena till sådana fall som beskrivs i brottsbalkens regler om nödvärn. Detta är en besvärlig fråga att avgöra, men vi är alla rörande eniga om att lagen bör utformas så att den utesluter möjligheter att använda mer våld än nöden kräver. Samtidigt som vi eftersträvar att stoppa användandet av våld, måste vi emellertid se till att polisen ges möjligheter att ingripa med de medel som krävs för att upprätthålla ordningen. Men att i en lagtext kristallklart

ange regler för hur tillämpningen skall ske är nästan omöjligt.

Utskottsmajoriteten anser att de allmänna principerna för polisinsatser – bl. a. proportionalitetsprincipen om att det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt och behovsprincipen om att våld får användas i den mån andra medel är klart otillräckliga – innebär klara begränsningar i att använda våld. Sedan, herr talman, måste vi ha tilltro till att våra poliser har så gott omdöme att de från fall till fall kan avgöra hur ett ingripande skall ske. Vi har väl utbildade poliser, som först och främst ser sig själva som allmänhetens tjänare, och dem skall vi ha förtroende för. Detta kan gälla också när det är fråga om att utforma lagtexten till 13 §.

I sin reservation nr 4 räknar enmansutredaren i LTO/LOB-utredningen, Hans Petersson i Röstånga, upp de brott som oftast förekommer vid ingripanden enligt LTO. De frågorna har också vpk tagit upp i motion 2580. Det är förgävesväckande beteende, ofredande, ringa misshandel, åverkan, hemfridsbrott, olaga intrång, ohörsamhet mot ordningsmakten, vårdslöshet i trafik, brott mot vägtrafikkungörelsen och brott mot lokal ordningsstadga.

Jag räknar upp dessa brottstyper för att belysa provkartan av skäl för ingripanden som polisen har att göra i enlighet med gällande lagstiftning. Alla förstår vilka svåra avgöranden polisen har att träffa.

LTO/LOB-utredningens förslag till uppmjukning fick stark kritik hos remissinstanserna. Det ansågs att polisens möjligheter att upprätthålla den allmänna ordningen försvagas, och departementschefen har samma uppfattning.

Reservanterna vill dra en gräns mellan brottslig handling och allmänt störande av ordningen, och det kan innebära att en polisman måste vänta tills störningen tar sådana proportioner att det blir ett brott. Så kan man, tycker jag, inte stifta lagar. Om den allmänna ordningen störs måste polisman bl. a. med hänsyn till andra medborgare ingripa.

I motion 2580 från vpk krävs att rapporteringen till körkortsregistret av personer som gripits enligt LOB skall upphöra. Jag kan hålla med motionärerna om att den som blir föremål för ingripande enligt LOB inte behöver föra ett onyktert leverne. Men i de allra flesta fallen finns det säkerligen stora missbruksproblem bakom, om man försätter sig i en sådan situation. Det är också det enda sätt som finns kvar att registrera missbruk. Från alkoholpolitiska utgångspunkter anser ett enigt utskott att registreringen skall vara kvar.

Slutligen, herr talman, gäller det vpk:s motion angående kroppsvisitering. Det är 19 § i polislagen. Jag tror inte att det är lämpligt, att som motionärerna föreslår, ändra de regler som gäller, att alla som tas in i häkte skall avvisiteras. Jag tror att vi måste ha den paragrafen kvar av många skäl, bl. a. för att skydda de intagna själva.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan i betänkande nr 27.

Anf. 157 HANS.PETERSSON i Röstånga (fp):

Herr talman! Låt mig bemöta utskottets talesman när han å ena sidan starkt betonar vilken välutbildad polis vi har – och det gör han med rätta – och

å andra sidan ifrågasätter dess kompetens att tolka gällande lagar.

Låt mig sedan gå över till kritiken. Det har framförts stark kritik, i synnerhet från polishåll, men det har också anförts positiv kritik från socialstyrelsen, Sveriges domarförbund, Medborgarrättsrörelsen, Svenska avdelningen av Internationella juristkommissionen, m. fl.

Låt mig sedan erinra om att det var brottskommissionen som en gång förvandlade delar av polisinstruktionen till en särskild lag, lagen om tillfälligt omhändertagande. Sedan dess har den kritiserats och bekämpats av bl. a. en rad socialpolitiska och politiska organisationer. Motivet har hela tiden varit att LTO och dess 3 § på oprecisa grunder gav polisen en okontrollerad möjlighet till frihetsberövande.

Jag läste i Stockholms-Tidningen den 3 januari att den socialdemokratiska partikongressen uttalat sig mot LTO. Jag ställer mig därför frågande till att utskottets talesman, justitieministern och hela regeringen kan gå emot kongressbeslutet.

Låt mig än en gång påpeka att 1975 års polisutredning på förslag av en socialdemokratisk representant enades om att lagen som sådan borde preciseras. Men det har inte föreslagits i propositionen. Förslaget till 13 § i polislagen är alltså identiskt med den kritiserade 3 § LTO. I reservation 4 finns dock den efterlysta preciseringen. På den bör, såvitt jag förstår, alla socialdemokrater i denna kammare rösta, om de inte skall gå emot det egna partiets kongressbeslut.

Anf. 158 PER ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! Bara en kommentar till vad Hans Pettersson i Helsingborg sade. Vi kan inte stifta lagar så att man väntar tills brott redan föreligger, antecknade jag att han sade. Det tycker jag är ett något märkligt uttalande. Det påminner mig om vad man sade innan vi här i landet fick en lag med förbud att aga barn. Då hörde man ibland uttrycket att ungar skall ha stryk, endera för att de har gjort något som de inte får göra eller för att de tänker göra något som de inte får göra. Det sista stämmer bra med vad Hans Pettersson i Helsingborg först sade, nämligen att man inte skall vänta tills det föreligger brott. Det är just vad vi anser att man skall göra.

Polisen skall vara lagens väktare, och när brott föreligger skall den ingripa. Sedan kan det nog hända, Hans Pettersson i Helsingborg, att folk frivilligt flyttar på sig, om de får tillsägelse av polisen. Det gör nog både Hans Pettersson och jag. Jag tror att vi gör det även utan att det behöver vara fråga om något lagbrott. Inte heller kan det då anses vara fråga om ett ingripande.

Hans Pettersson i Helsingborg säger vidare att utskottet av alkoholpolitiska skäl vill ha kvar den registrering som utredningen föreslår skall upphävas. Om det verkligen fanns starka sådana skäl, då skulle jag knappast tala emot denna registrering. Jag tillhör ju dem här i kammaren som ivrar för nykterhet och vill att alla vettiga åtgärder skall vidtas för att få ned alkoholbruket. Men just den här registreringen tror jag inte har några nämnvärda alkoholpolitiska verkningar. Däremot anser jag den orättvis på de grunder som jag tidigare har redovisat. Därför vidhåller jag att den bör försvinna.

Anf. 159 HANS PETTERSSON i Helsingborg (s):

Herr talman! Låt mig lämna den upplysningen till Hans Petersson i Röstånga att den socialdemokratiska partikongressen uttalade att den här luddiga 3 § LTO skulle ersättas av en lagtext i polislagen. Det är också vad som nu föreslås.

Jag har vidare inte ifrågasatt polisens kompetens – tvärtom. Men vad jag ifrågasätter är om polisen just vid det tillfälle då det gäller att göra ett ingripande har helt klart för sig hur man skall handla. Det är skillnad på att befinna sig i den situationen och att, som Hans Petersson i Röstånga gör, skriva ned på ett papper vad som bör göras. Det är inte samma sak att göra ett ingripande på Sergels torg som att sitta här och skriva ned lagtext på ett papper.

Herr talman! Av tidsbrist avstår jag från vidare kommentarer.

Anf. 160 HANS PETERSSON i Röstånga (fp):

Herr talman! Jag utgår från vad som står i StockholmsTidningen den 3 januari 1984, nämligen att den socialdemokratiska partikongressen har reagerat mot LTO. Om den skall skrivas in i polislagen med samma grunder och kriterier som nu gäller, så blir den fortfarande lika luddig oavsett hur texten utformas.

Nu kommer alltså riksdagen om en stund att rösta för att människor skall kunna omhändertas med hänvisning till ett så luddigt begrepp som fara för ordningsstörning. Från rättssäkerhetssynpunkt är det enligt min mening en ytterst tvivelaktig grund för ett omhändertagande. Jag tillhöt dem som djupt beklagar att så kommer att ske, och jag hoppas att det så småningom kommer att bli en förändring.

Anf. 161 HANS PETTERSSON i Helsingborg (s):

Herr talman! Jag vill ytterligare en gång meddela Hans Petersson i Röstånga att vi har kongress i september 1984. Vi har alltså inte beslutat i de frågorna ännu.

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslutet redovisas efter debatten om justitieutskottets betänkande 26.)

Anf. 162 TREDJE VICE TALMANNEN:

Kammaren övergår nu till att debattera justitieutskottets betänkande 25 om sexualbrotten.

Sexualbrotten

Anf. 163 SVEN MUNKE (m):

Herr talman! Regeringens proposition 1983/84:105 innehåller förslag om vissa lagändringar i fråga om sexualbrott m. m. Propositionen bygger på sexualbrottskommitténs betänkande SOU 1982:61, Våldtäkt och andra

sexuella övergrepp. Betänkandet har samlat stort intresse från myndigheter, organisationer och inte minst från allmänheten.

Särskilt stor uppmärksamhet har bibehållandet av incestparagrafen väckt. Här avviker emellertid propositionen från kommitténs förslag. Man har alltså varit lyhörd för remissopinionen och för allmänhetens kritik, så incestparagrafen bibehålls.

Lyhörd har man emellertid inte varit när det gäller sexuellt umgänge med underåriga, utan här föreslår regeringen liksom kommittén att det nuvarande kategoriska förbudet mot sexuellt umgänge mellan lärare och underåriga elever slopas. Det gäller åldersgruppen 15–17 år. 6 kap. 4 § brottsbalken undergår en något märklig förändring, som innebär att man inte längre tar hänsyn till allmän rättsuppfattning och traditionell moraluppfattning. Det betyder att föräldrar inte längre kan förlita sig på att t. ex. en 16-årig flicka kan vistas i skolan utan att hennes lärare försöker inleda sexuella förbindelser med henne.

Man må ha vilken moraluppfattning som helst, men samhället skall inte sanktionera sådana förbindelser. Ett sexuellt förhållande mellan lärare och en elev påverkar inte bara eleven utan hela den större grupp som eleven tillhör. Inte minst av omtanke om samtliga elever bör därför den avkriminalisering som regeringen föreslår avvisas.

Förslaget till ändring av brottsbalken har upprört sinnena på många håll. Departementschefen anser att nu gällande förbud går alltför långt. Han anför som motivering att förhållandena inom skolan avsevärt förändrats – och det är riktigt. Men vilken förälder vill medverka till att vederbörandes 15-åring utsätts för eller förleds till sexuella förbindelser med sin lärare och fostrare?

Bibehålls den nuvarande utmärkt fungerande skyddslagstiftningen mot sexuellt utnyttjande av underåriga i beroendeställning, så skulle ingen skada vara skedd. Man kan fråga sig vem som har bett om den här s. k. reformen. Ja, inte är det föräldrarna, och inte är det skolöverstyrelsen eller socialstyrelsen. Inte heller är det Lärarnas riksförbund, JämO, BRÅ eller domstolsverket, som i likhet med en rad andra remissinstanser avvisar förslaget, och inte är det de mellan 700 och 800 oroliga medborgare som skrivit till justitieutskottet och avstyrkt förslaget.

Det är nog ingen överdrift att påstå att remissopinionen i någon mån varit splittrad. I propositionen på s. 27 heter det visserligen: "De flesta remissinstanser tillstyrker kommitténs förslag eller lämnar den utan erinran."

Den skrivningen, herr talman, tycker jag är ett illusionsnummer, ett trick som lätt går att genomskåda. Utöver de tunga remissinstanserna skolöverstyrelsen, rikspolisstyrelsen, socialstyrelsen, JämO, hovrätten för västra Sverige och Lärarnas riksförbund, som nämns i propositionen, finns ytterligare minst åtta remissinstanser som avvisar eller uttalar sin tveksamhet mot kommitténs förslag på nämnda punkt.

Jag nämnde det stora antalet skrifter som inkommit till utskottet och som också avvisar förslaget om fritt fram för sexuella förhållanden mellan lärare och underåriga elever i 15–17-årsåldern. Det har också influtit ett stort antal namnunderskrifter, inte mindre än ca 12 000, av vilka flertalet också är

motståndare till den reform som ingen har bett om.

Man kan, herr talman, inte nonchalera en så kraftig opinion.

Underåriga elever behöver även i fortsättningen det samhällsskydd som nuvarande förbud mot sexuellt umgänge mellan lärare och underårig elev innebär. Det föreligger också motioner från olika håll med det innehållet. I dessa konstateras att ett borttagande av detta förbud skulle tolkas som om samhällets syn på sådana sexuella förbindelser ändrats.

Liksom incestparagrafen har ett starkt stöd i vårt allmänna rättsmedvetande och har stor allmänpreventiv betydelse, kan man konstatera att det nuvarande förbudet mot sexuella förbindelser mellan lärare och underåriga elever har en motsvarande ställning och betydelse. I flera motioner och i brev framhålls att den allmänpreventiva betydelsen och den allmänna inställningen mot sexuella förhållanden mellan lärare och minderåriga elever torde minska och kanske upphöra, om regeringens förslag på denna punkt genomförs.

Moderaternas och folkpartiets ledamöter har i reservation nr 1 anfört skäl för att hittillsvarande straffsanktionerade generella förbud mot sexuellt umgänge mellan lärare och minderårig elev bibehålls och har också utarbetat ett lagförslag för 6 kap. 4 § brottsbalken.

Jag yrkar bifall till reservation 1 och i övrigt till utskottets hemställan i betänkande nr 25.

Anf. 164 GUNILLA ANDRÉ (c):

Herr talman! Sexualliv och samlevnad är i stor utsträckning socialt och kulturellt betingade. Det finns alltid samhällsintressen bakom sexualorganisationen. Den svenska synen på sexualitet har påverkats av samhällets grundläggande ekonomiska och sociala organisation liksom också av kyrkan, vetenskapen, socialpolitiken och lagstiftningen.

En grundläggande utgångspunkt för lagstiftningen på detta område måste enligt min mening vara att vi skall ha respekt för olika inriktningar och beteenden på det sexuella området hos vuxna personer, så länge beteendet i fråga inte skadar någon annan. Lagstiftningen bör därför inte försöka påverka det frivilliga sexuallivet mellan vuxna personer. Däremot måste vi genom lagstiftning ingripa mot sexuellt våld och övergrepp. Syftet är att motverka förekomsten av dessa gärningar. Varje människa har rätt till sexuell integritet.

Besluten som i dag kommer att fattas om sexualbrottslagstiftningen bygger på ett utredningsarbete som började 1971, först sexualbrottsutredningen och sedan 1977 års sexualbrottskommitté. Under denna tid har det skett en viss förändring i människornas syn på sexuelliv och sexualbrott. Inte minst har kvinnoorganisationernas agerande bidragit till detta.

I början av 1970-talet fanns sexliberala strömningar. Det bedrevs en intensiv kampanj för sexuell frigörelse. Det fanns förespråkare som i bästa välmening ville få till stånd en större öppenhet mellan människorna. Vi skulle bli mindre hämmade. De som då trodde på den absoluta sexuella friheten tänkte inte på de krafter som snabbt insåg att det gick att tjäna pengar på

sexuell frigörelse, t. ex. på sexklubbar och på pornografi. Även om det således förekom missgrepp, hade dock debatten det goda med sig att vissa gamla fördomar ifrågasattes.

En förändring som ägt rum under de senaste årtiondena är att moderna preventivmetoder nu gör det möjligt att ha ett aktivt sexualliv utan att riskera graviditet.

När frågan om sexualbrottslagstiftningen nu efter många års förberedelser slutligen skall avgöras kan vi konstatera att det på de flesta punkter råder enighet. Det gäller t. ex. synen på våldtäktsbrott vad gäller såväl brottsrubricering, gärningsbeskrivning som straffmätning.

En kvinnas önskan att inte ha samlag skall ovillkorligen respekteras. Om mannen inte respekterar kvinnans vilja utan genom t. ex. hot som för kvinnan framstår som en trängande fara tilltvingar sig samlag, skall gärningen bedömas som våldtäkt, oavsett parternas relationer och de omständigheter som har föregått övergreppet.

Gärningsbeskrivningen för våldtäktsbrott kommer att omfatta – förutom samlag – även med samlag jämförligt sexuellt umgänge. Brottsrubriceringen blir våldtäkt och grov våldtäkt om det våld som gärningsmannen har utövat var livsfarligt eller har medfört allvarlig skada eller sjukdom eller om gärningsmannen på annat sätt visat särskild råhet.

Utformningen av lagstiftningsbestämmelserna bör kunna få till följd att det är själva gärningen och gärningsmannens handlande som i första hand blir föremål för de rättsvårdande myndigheternas utredningar. Det bör leda till att brottsoffrets situation vid själva utredningsförfarandet blir mindre påfrestande.

De som blivit utsatta för sexuella övergrepp har mestadels behov av någon form av personligt stöd. Ett våldtäktsoffer kan ha olika hjälpbehov. I utskottet är vi eniga om att tillstyrka de stöd- och hjälpinsatser som föreslås i propositionen.

Däremot vill jag för egen del gå ett steg längre. I likhet med många remissinstanser och motionärer anser jag att en kvinna som varit utsatt för våldtäkt skall ha rätt till juridiskt biträde. Det finns starka skäl som talar för att målsäganden under det rättsliga förfarandet, utöver hjälpen från en kontaktperson e. d., bör få ett juridiskt biträde. Det bör vara en person med erfarenhet från förundersöknings- och brottsmålsförfarandet i övrigt. En generell rättighet skall finnas inom rättshjälpens ram för att de målsägande som det här gäller skall få ett juridiskt biträde. Denna hjälp, som skall vara kostnadsfri, bör erbjudas målsäganden så snart brottsanmälan sker eller brottet annars blir känt för polisen.

Ordningen med ett juridiskt biträde åt våldtäktsoffer finns f. ö. redan i Danmark och Norge. Det är i allt väsentligt uppbyggt på samma sätt i de båda länderna. Redan då kvinnan gör anmälan om våldtäkt skall polisen upplysa henne om hennes rätt att få juridiskt biträde. Det är i princip domstolen som förordnar det juridiska biträdet. Kvinnan behöver inte underkasta sig förhör hos polisen utan att biträdet är närvarande. Under såväl förundersökningen som i rättegången har det juridiska biträdet rätt att vara närvarande och kan

ställa ytterligare frågor till kvinnan. I de båda länderna skall det juridiska biträdet vara en advokat, och rätten till biträde är i princip kostnadsfri.

Trots det starka opinionstrycket i vårt land att få till stånd en ordning motsvarande den i Danmark och Norge, vill varken föredragande statsråd eller utskottsmajoriteten tillmötesgå önskemålen. Jag beklagar detta. Det står emellertid i utskottsmajoritetens skrivning att den nya ordningen redan från början måste följas med särskild uppmärksamhet och att det så snart över huvud taget tillräckligt underlag finns bör ske en utvärdering av hur de nya reglerna fungerar i praktiken. Visar det sig då att det finns ett uttalat behov av juridiskt biträde som stöd åt målsäganden under förundersökning och rättegång, bör man noga överväga saken på nytt med sikte på att åstadkomma en önskvärd ordning.

Varför denna förhållning? Jag hoppas dock att de ledamöter som så insiktsfullt och beslutsamt motionerat i denna fråga här i kammaren kommer att stödja reservation nr 3, som jag yrkar bifall till.

Om riksdagen i dag följer det av utskottet tillstyrkta förslaget, kommer de nu gällande särskilda angivelse- och preskriptionsreglerna att upphävas. Därmed faller alltså våldtäktsbrottet under allmänt åtal enligt samma regler som gäller för brott i allmänhet. Denna ändring har f. ö. redan skett i fråga om misshandel som ägt rum på enskild plats.

Nu gällande särskilda angivelseregler innebär att målsäganden måste ange brottet till åtal för att åklagaren skall få väcka åtal. Regeln har säkert lett till att också grova våldsbrott mot kvinnor aldrig fått någon rättslig prövning. Kvinnorna har av olika skäl inte angett brottet till åtal, eller återtagit anmälan. De har tigit och lidit.

Att våldtäktsbrottet nu föreslås falla under allmänt åtal kommer med säkerhet att leda till att dessa brott kommer att öka i statistiken. Så skedde i de s. k. kvinnomisshandelsfallen. För egen del tror jag det är viktigt att vi på detta sätt drar fram också denna våldsbrottslighet i ljuset. Först då finns möjlighet att bekämpa dessa kvinnoförnedrande och kränkande våldsbrott.

I detta betänkande behandlas också prostitution-könshandel. Jag har i den frågan som reservant en annan uppfattning än majoriteten. Som ledamot av sexualbrottskommittén sedan 1977 har jag haft anledning att noga överväga frågan och vill här närmare utveckla min syn.

Tack vare ett omfattande utredningsarbete har vi i dag en ganska god bild av prostitutionens omfattning och utbredning, de inblandade parterna och konsekvenserna för de prostituerade. Därigenom har många gamla myter som omgett könshandeln kunnat vederläggas. Vi kan fatta beslut som grundar sig på kunskap.

Jag tycker det är riktigt att utgå från de prostituerades situation. Varje år finns omkring 2 000 unga kvinnor i könshandeln. De allra flesta av dessa flickor kommer från torftiga miljöer med åtföljande personliga problem. Väl inne i hanteringen bryts de ned både socialt och känslomässigt. Föraktade av omvärlden och av sig själva som de är ödeläggs deras liv. Prostitutionen leder till obotliga skador – till mänsklig misär. Ständigt dras nya flickor in i handeln och offras för att sexuellt tillfredsställa de ca 100 000 väletablerade män som

håller kommersen i gång. De flesta av dessa män har f. ö. en fast sexuell partner. Kopplaren är pådrivande.

Denna hantering sker med samhällets godkännande. Det är fullt legalt att mot betalning köpa sexuella tjänster. Enligt skattelagstiftningen är de prostituerade att betrakta som näringsidkare och skattskyldiga för inkomst av rörelse med möjlighet till skönstaxering. Enligt gällande rätt är det således inte straffbart att vare sig sälja eller köpa sexuella tjänster. Det finns dock ett undantag. I de fall den prostituerade är under 18 år kan det bli aktuellt att betrakta en prostitutionskontakt som straffbar för kunden.

Är det då något hedervärt och bra arbete för en ung kvinna att bli prostituerad? Jag tror att de flesta människor inte anser det. Men några resonerar som så, att det är en fri affärssuppgörelse, som vi inte skall lägga oss i från samhällets sida. Jag brukar då fråga om de skulle vilja att deras syster eller dotter kom in i branschen. Vid nekande svar frågar jag vidare: Vems syster eller dotter tycker du då att vi skall offra?

Jag vill här citera några rader ur ett brev som jag fått:

"Jag kan av egen erfarenhet berätta att psyket blir totalt förstört på en prostituerad, efter en månad blir man alldeles knäckt. Jag har gått på vuxenpsyk och jag lever på sömntabletter för att leva vidare. Inte undra på att andra tjejer tar till narkotikan (för att dämpa) för att orka, även många alkoholister blir det av fina och bra tjejer. Jag hoppas Du kan påverka i riksdagen att få slut på detta elände. Prostitution-knark-hallickar-profitörer som tar ockerhyror för husvagnar och lägenheter. Ingen av oss tjejer vill gå på gatan. Men vi har inget annat val. Ingen utbildning – inga betyg – vi kommer ingenstans på detta vis. Detta är ropet på hjälp!"

För mig är det självklart att detta och andra, kanske outtalade, rop på hjälp från de tusentals unga kvinnor som offras i könshandeln måste leda till att samhället genom lagstiftningen tar avstånd från prostitutionen och med alla medel söker bekämpa den.

Naturligtvis hade den närmast till hands liggande lösningen varit att förbjuda prostitutionen. Det hade inneburit att både kvinnans och mannens handlingar blivit straffbara. Men det skulle med all sannolikhet fått till följd att de prostituerade drabbats hårdast och att sociala insatser försvårats.

Den väg som jag i stället valde var att prostitutionskontakter borde vara en kriminell handling, s. k. kundkriminalisering. Dels fanns en motsvarande bestämmelse, som jag tidigare nämnt, i de fall då den prostituerade var under 18 år, dels befinner sig den prostituerade nästan alltid i en tvångssituation. Tvånget kan bero på behov av pengar till narkotika eller härröra från en kopplare som kräver hela eller delar av förtjänsten. Även om prostitutionsdebuten inte föranletts av någon sådan eller liknande tvångssituation, har jag mycket svårt att tro att någon av verklig fri vilja börjar en prostitutionsbana.

Kunden däremot har frihet att välja att köpa ett sexuellt umgänge eller att låta bli. Vad som för kunden är en frivillig affärstransaktion är alltså för den prostituerade en mer eller mindre påtvingad handling.

En kundkriminalisering skulle leda till en minskning av prostitutionens totala omfattning. En förutsättning är dock att det sker en övervakning som

tar sikte på att förhindra brott. Med en minskad omfattning följer också att färre flickor hamnar i könshandeln. Vi har då större möjligheter att hjälpa de flickor som redan är inne i könshandeln.

Med en lagstiftning i enlighet med vad jag föreslagit i reservation 2 skulle samhället ge uttryck för att prostitution inte kan accepteras. Straffbudet skulle ha stark preventiv verkan och minska omfattningen. För mig är det viktigaste att söka minska könshandeln och begränsa dess skadeverkningar.

Utskottsmajoriteten tycks vara ense med mig om att det är ett angeläget samhällsintresse att så långt möjligt försöka motverka prostitutionen och dess skadeverkningar. Men den anför skäl som talar mot den av mig föreslagna kundkriminaliseringen. Jag skall här kommentera de skälen.

1. Det skulle framkalla behov av särskilda mellanhänder. – Med "mellanhänder" menas, vad jag kan förstå, kopplare. Men de finns ju redan i dag, och vi är eniga om att skärpa straffbestämmelserna för koppleri. Också utskottsmajoriteten måste kunna hoppas på att det skall ge någon effekt.

2. Det skulle bidra till att göra prostitutionen svåråtkomlig för myndigheterna. – Det skall väl tolkas som de sociala insatserna. Jag vill då säga att principen om kundkriminalisering tillämpas redan då den prostituerade är under 18 år. Ingenting tyder på att det skulle vara svårare att med sociala insatser hjälpa dem som är över 18 år än dem som är under. Och om det verkligen förhåller sig så att det inte går att nå prostituerade med hjälpinsatser på grund av kundkriminalisering borde bestämmelserna, som f. n. kriminaliserar prostitutionskontakter med dem som är under 18 år, tas bort. Men det finns inget förslag om det.

3. Risker för utpressning anföras som skäl. – Jag kan inte förstå att den risken ökar. Redan i dag finns en utpressningssituation. Att utnyttja en prostituerad är knappast något som man vill skall komma till allmänhetens kännedom. Det är inget som man går hem till fru och barn och talar om.

4. Svårigheter att upprätthålla kontakten beträffande efterlevnaden. – Det argumentet är säkert riktigt, men det är allmängiltigt. Jämför t. ex. med all lagstiftning som vi har på trafikområdet! Inte kan vi till alla delar övervaka efterlevnaden. Det hindrar oss dock inte från att stifta nya lagar. Jag vill också understryka att jag för egen del inte är ute efter att beivra brott i detta fall utan att förhindra att ständigt nya flickor offras i könshandeln. Jag kan för min del inte finna att de skäl som utskottsmajoriteten anför väger tyngre än vårt medmänskliga ansvar för de unga kvinnor som hamnar i könshandeln.

Jag yrkar bifall till reservationerna 2 och 3 och i övrigt till utskottets hemställan.

Anf. 165 KERSTIN ANÉR (fp):

Herr talman! Av hänsyn till det pressade tidsschema som vi har dessa dagar har jag skurit ner mitt anförande med ungefär hälften. Det är icke för ärendet är oviktigt, tvärtom. Jag betraktar det som mycket viktigt att vi lagstiftar och hjälper till, i mån av möjlighet, att skapa och förstärka en bättre moral i dessa frågor om jämställdhet och om skydd åt de utsatta.

En särskilt viktig punkt i propositionen, som i utskottets betänkande dessutom enhälligt har understrukits och skärpts, gäller påföljden vid våldtäkt och vad offrets uppförande skall ha för betydelse i den bedömningen. I praktiken är nog detta det allra väsentligaste i hela förslaget. När detta verkligen har slagit igenom i alla människors medvetande, inte bara i domstolarnas, kommer våldtäkt att ses i ett annat ljus och kommer att betraktas som ett brott jämställt med sådana som rån, överfall och dråp, där offrets klädsel, uppträdande, tidigare privata vandel etc. inte anses vara något som skall dras in i rättegången. Jag är alltså glad att kunna yrka bifall till utskottets hemställan på den punkten.

Det finns sedan några icke oviktiga saker som utskottet inte blivit enigt om och som jag vill kommentera. Den första gäller om det skall vara straffbart för lärare att ha sexuellt umgänge med elever.

Detta allmänna, nu gällande förbud vill utskottets majoritet, i enlighet med propositionen, avskaffa och ersätta med andra, något mindre genomgripande regler. Jag ansluter mig här till de åsikter som framförts bl. a. av JämO, Lärarnas riksförbund och av Linnea Hörlén i motion nr 2562, nämligen att förbudet bör bibehållas. Det är bättre med denna enkla, klara regel, som för de flesta människor i landet har självklarhetens prägel. Det skall inte behöva finnas några marginaler för funderingar på denna punkt. Några skäl att ändra på lagen har inte framkommit, annat än vaga hänvisningar till tidsandan. Jag yrkar alltså bifall till reservation nr 1.

Vi kommer sedan till en annan fråga, som i hög grad har engagerat kvinnogrupper över hela landet, nämligen den våldtagna kvinnans rätt till juridiskt biträde vid rättegången.

Det är faktiskt så att våldtäkt – än så länge – är en alldeles särskild sorts brott, där skuggan faller minst lika mycket över offret som över förövaren och där den som påtalar ett brott får finna sig i att själv försvara sig mot pinsamma anklagelser. Dessa anklagelser har visserligen, när den nya lagen trätt i kraft, i princip inget i rättegången att göra, men man måste tyvärr räkna med att det dröjer innan den andan helt slår igenom. Under tiden skall en kvinna, i en ytterst pressad och sårbar psykisk situation och utan minsta rättegångsvana, försöka klara sig mot en advokat och ofta även en åklagare, som går in på hennes uppförande i stället för den åtalades. Det är inte lätt för henne att då säga: Så får man inte fråga. Det vägrar jag att svara på.

Ett juridiskt ombud kan däremot effektivt se till att rättegången handlar om det den skall handla om, nämligen om brottet, och inte om offret. Det är tacknämligt att propositionen och utskottet föreslår att kvinnan i denna situation skall få stöd och personlig hjälp av någon socialt engagerad person. Det är emellertid inte tillräckligt. Juridiskt stöd är också nödvändigt.

Jag yrkar bifall till reservation nr 3 av Gunilla André och Hans Petersson i Röstånga.

Slutligen, herr talman, önskar jag yrka bifall också till reservation nr 2 av Gunilla André. Därvid talar jag helt och hållet för mig själv. Åsikterna är delade i mitt parti, liksom möjligen även i andra, om man verkligen skall kriminalisera prostitutionens kunder. I likhet med Folkpartiets kvinnoför-

bund ser jag en sådan kriminalisering som en önskvärd, allmänpreventiv åtgärd i syfte att minska prostitutionen och som en klar markering av att samhället inte tillåter den formen av kvinnoförakt.

Argumentet mot detta är givetvis mycket respektabelt. Argumentet är helt enkelt: Kriminalisering hjälper inte, det stjälper. Jag medger att det kan vara svårt att vara absolut säker, men för min del stöder jag mig på de erfarenheter som är gjorda av dem som faktiskt handgripligt arbetat bland prostituerade och som säger att en kriminalisering av kunderna skulle hjälpa dem i deras arbete. Denna åsikt delas bl. a. av Frikyrkorådet, Fredrika Bremer-förbundet och Yrkeskvinnors riksförbund, och jag citerar med instämmande Fredrikornas yttrande:

”Vi är inte ute efter stränga straff, information och vård är säkert en mer adekvat åtgärd. Vi är ute efter ett klart ställningstagande från samhällets sida mot prostitution, i stället för ett accepterande av prostitution som ett nödvändigt ont. Vi tror inte att en kriminalisering av kunden motverkar möjligheterna att hjälpa de prostituerade. Samma resonemang skulle ju kunna föras om t. ex. sexuellt umgänge med barn, men där tvekar man inte om behovet av en lagstiftning.”

Jag kan mycket väl förstå dem som anser att en kriminalisering skapar nya problem och inte blir lätt att genomföra. Jag anser dock inte att det är tillräckliga skäl för att nu avstå från att brännmärka köp av människors könsdelar som det brott det är.

Jag skulle slutligen vilja be kammarens ledamöter och justitieministern, i fall han är här, att ett ögonblick lyfta blicken från Sverige och våra trots allt något så när överkomliga problem och se på hur prostitutionen fungerar internationellt. Ta t. ex. den ohyggliga barnprostitutionen i Ostasien och på andra ställen i världen, där späda tonåringar med utbrända ansikten skickas upp på hotellrummet, lika självklart som whiskygroggen, till turisten från Västerlandet eller Japan. Den visar i grotesk och djävulsk förstoring vad det är vi håller på med.

Sverige införde för inte så länge sedan som enda land i världen förbud mot att aga barn. Världen förundrades, men vi ville ha den lagen. Jag skulle vilja se mitt land gå i täten när det gäller kampen mot den stinkande, transnationella industri som prostitution är i denna världen. Då måste vi starta här hemma.

Herr talman! Jag yrkar bifall till samtliga reservationer och i övrigt till utskottets hemställan.

Anf. 166 EVA HJELMSTRÖM (vpk):

Herr talman! Det kan finnas anledning att först säga ifrån här – att sexualitet är någonting positivt. Det är det som har präglat sexualbrottskommitténs betänkande. Sex är helt enkelt roligt. Däremot är *övergrepp* inte roliga utan helt otillåtna. Vi från vpk:s sida tycker att regeringens förslag om en ändring av lagen då det gäller sexualbrott är ett klart steg framåt. Den diskriminering av kvinnorna som förekommit i lagstiftningen har till stor del undanröjts, inte minst tack vare kvinnoorganisationernas målmedvetna

kamp. Men i förhållande till sexualbrottskommitténs i huvudsak enhälliga förslag är propositionens förslag ett klart steg tillbaka. Det gäller framför allt på en punkt. I det avseendet vill jag citera en artikel som handlar om den nya våldtäktslagen. Artikelns rubrik är "Samma gamla visa som förut" och är skriven av sju kvinnor som granskat regeringens förslag till ny lagstiftning i fråga om våldtäkt. Artikelförfattarna menar att regeringsförslaget ointetgör mycket av sexualbrottskommitténs arbete och att det leder till att skulden för en våldtäkt även i fortsättningen skjuts över på kvinnan. Artikelförfattarna har deltagit i en kurs vid Lunds universitet benämnd Kvinnans rättsliga och sociala ställning. Artikelförfattarna skriver så här:

"Är vi äntligen på väg att få en ändrad lagstiftning kring våldtäkt? Är det då Sexualbrottskommitténs goda intentioner och synsätt som får sätta sin prägel på den nya lagen eller är regeringens förslag ett försök att fuska bort kommitténs betänkande när regeringen i februari lade fram sin proposition?"

Tittar vi på nuvarande lagstiftning och hur den tillämpas, konstaterar vi snabbt att den inte ger en kvinna som blivit våldtagen någon större möjlighet till rättslig upprättelse. I dagens 'jämslida' Sverige ifrågasätts kvinnor hela tiden när de anmäler en våldtäkt. Kvinnans klädsel vid övergreppet, hennes tidigare erfarenheter, levnadssätt och relation till våldtäktsmannen kan leda till att våldtäkten inte bedöms som en sådan utan som våldförande, vilket ger ett lindrigare straff."

Olika undersökningar visar att majoriteten av alla våldtäkter begås av män som kvinnan känner sedan tidigare. Konstigt nog leder sådana våldtäkter ofta till att brottet bedöms mildare. Om våldtäktsmannen är en granne eller en arbetskamrat är det mest troliga att han inte blir dömd vare sig för våldförande eller för våldtäkt – om han över huvud taget blir dömd.

Frågor av detta slag har länge varit på tapeten. År 1976 lade den första sexualbrottsutredningen – jag vill erinra om att det var jag som aktualiserade ämnet – fram sitt betänkande, vilket förorsakade en våldsamt kritik. Jag tog sedan upp frågan, och vi fick en ny utredning. Kritiken riktades främst mot de formuleringar som innebar att skulden och ansvaret för övergreppet sköts över på kvinnan. Utredarna menade bl. a. att kvinnans agerande före övergreppet skulle ha betydelse för bedömningen av brottet.

Den kritik som då kom fram ledde till sexualbrottskommittén, vars förslag vi har att ta ställning till i dag. Tyvärr har kommitténs arbete fortfarande inte lett fram till ett avgörande vad gäller våldtäktsregeln. I vår partimotion framhåller vi att man har skapat en undantagsregel som gäller just våldtäkt.

Enligt sexualbrottskommitténs förslag ville vi avskaffa begreppet våldförande. I stället skulle vi se till att våldtäktsbegreppet utvidgades till att omfatta även andra övergrepp som var jämförbara med samlag. Maximistraf-fet fyra års fängelse kan, om vi antar denna lagstiftning i dag, innebära att en man eller en kvinna – men i regel är det en man – kan dömas till böter för våldtäkt. Jag tycker detta är helt oacceptabelt.

Jag vill i dessa stycken, eftersom vpk inte sitter med i justitieutskottet, yrka bifall till vår motion, som helt enkelt innebär bifall till sexualbrottskommitténs förslag i dessa avseenden.

Man kan också ta upp en del andra saker som har berörts här tidigare. Jag tycker att Gunilla André får skärpa sig. Man sitter inte sju år i en kommitté och säger en sak för att sedan komma till ett utskott och säga en annan. Det gäller bl. a. kriminaliseringen av "torskarna". Man måste ha en konsekvent hållning. Att vi, efter sju års övervägande, har bestämt oss för att icke kriminalisera kunderna beror just på att inte kvinnorna skall drabbas. Efter sju år i kommittén har tydligen Gunilla André fått en annan uppfattning.

Detsamma skulle man kunna säga om juridiskt biträde. Om regeringens förslag går igenom, att det i praktiken skall kunna utdömas böter för våldtäkt, krävs juridiskt biträde. Jag hoppas att så inte blir fallet.

Herr talman! Egentligen vill jag yrka återremiss av hela betänkandet.

Anf. 167 GUNILLA ANDRÉ (c) replik:

Herr talman! Jag är något förvånad över Eva Hjelmströms inhop och påhopp på mig och hennes uttalande att jag skulle skärpa mig. Det kanske behövs i vissa situationer – det håller jag inte för otroligt – men i det här fallet har jag faktiskt, Eva Hjelmström, i vårt betänkande på s. 167 en reservation angående prostitutionen. Det ställningstagandet kan således inte vara någon nyhet för Eva Hjelmström.

Vidare kan jag säga att jag för min del satt fem år i denna utredning och inte sju år.

Jag kan också säga beträffande juridiskt biträde att remissopinionen varit av den sorten att jag tycker att det i detta fall fanns skäl att tillmötesgå den.

Anf. 168 EVA HJELMSTRÖM (vpk) replik:

Herr talman! Jag har betänkandet Våldtäkt och andra sexuella övergrepp framför mig. Jag kan inte här hitta det som Gunilla André åberopar och som hon har tagit upp i justitieutskottet. Framför allt kan jag fortfarande inte förstå hur man – om man nu sitter i justitieutskottet – kan undvika den *stora* frågan, nämligen undantagsregeln att våldtäkt i praktiken kan leda till böter. Hur kan man sitta i riksdagen och säga sig försvara kvinnorna och fortfarande gå med på en sådan regel? Det är mer än jag begriper.

Anf. 169 GUNILLA ANDRÉ (c) replik:

Herr talman! Jag tycks inte kunna övertyga Eva Hjelmström om att jag har en reservation på s. 167 i sexualbrottskommitténs betänkande Våldtäkt och andra sexuella övergrepp. Då har jag ingenting mer att säga.

Anf. 170 LISA MATTSON (s):

Herr talman! Jag har haft för avsikt att ge en överskådlig beskrivning av vad som står i den proposition vi behandlar i kväll och av hur utskottet tagit ställning till de olika frågorna.

Jag tänker följa den mallen, men jag vill redan från början ge ledamöterna och åhörarna på läktaren ett begrepp om vad propositionen egentligen går ut på. Jag tror att ingen av oss känner igen det som Eva Hjelmström säger eller ger henne rätt. Lägsta straffet för en våldtäkt är 14 dagar i fängelse. En

våldtäkt kan aldrig leda till böter. Det blir annat straff.

Den debattskrift som Eva Hjelmström åberopade, som ingår i kursen Kvinnors rättsliga och sociala ställning, börjar med rubriken En förolämpad man får mildare straff vid våldtäkt. Om kvinnan grovt förödmjukar mannen och han förlorar besinningen skall straffet för en våldtäkt mildras. – Det föreslår regeringen i ett nytt lagförslag.

Icke en stavelse i detta är riktigt! Därför kommer jag, liksom Gunilla André med sin erfarenhet från mångårigt utredningsarbete, att börja med att återge ett avsnitt ur direktiven till 1977 års sexualbrottskommitté, som ligger till grund för propositionen om ändring i brottsbalken och justitieutskottets betänkande 25. I direktiven heter det:

”I gällande rätt gör man skillnad mellan våldtäkt och våldförande med hänsyn till bl. a. kvinnans förhållande till mannen. I rättspraxis har därigenom kvinnans handlande före övergreppet kommit att tillmätas för stor betydelse. I många domstolsavgöranden betonas sålunda kvinnans ansvar för händelseutvecklingen på ett sätt som med rätta uppfattas som stötande från kvinnosynpunkt. Kommitténs överväganden bör inriktas på att få en ändrad ordning till stånd.”

Bakgrunden till dessa lika kortfattade som bestämda meningar är det mottagande som betänkandet Sexuella övergrepp fick 1976. Så här långt efteråt har säkert många den uppfattningen att den 1971 tillkallade enmansutredningen, sexualbrottsutredningen, i dess helhet präglades av en äldre tids moralföreställningar, föreställningar som stora delar av vår befolkning numera står främmande inför. Det är inte mer än riktigt att trycka på att förhållandet faktiskt inte var så. En rad av de delförslag som utredningen lade fram har redan integrerats i svensk lagstiftning.

Men på *en* punkt – den tryckte Gunilla André också på – mötte utredningen stor och berättigad kritik. Det gällde synen på kvinnans medverkan och medskyldighet till en våldtäkt genom sitt handlande före övergreppet. Remissinstanserna var över lag skoningslösa, och det fullständigt unika inträffade att femtontalet kvinnoorganisationer gemensamt uppvaltade justitieministern och krävde en ny, parlamentariskt styrd översyn av sedlighetsbrotten.

Resultatet av denna nya utredning föreligger i dag, och vi har ju här i kammaren två av utredarna – Gunilla André och Eva Hjelmström. Vi i utskottet kan endast med instämmande citera propositionens slutsatser att en revidering av kapitlet om sedlighetsbrott sedan länge framstått som en angelägen reform. De nuvarande bestämmelsernas utformning grundas till en del på en diskriminerande kvinnosyn, som står i direkt strid med strävandena efter jämställdhet mellan kvinnor och män. Ett ytterligare skäl för översynen är nödvändigheten av att ta till vara den moderna sociologiska och kriminologiska forskningen på området, en forskning som bl. a. belyst omfattningen och skadeverkningarna av vissa sexualbrott, främst då våldtäkt och koppleri samt sexuella övergrepp mot barn.

Justitieutskottet – jag tycker att det bör betonas – ställer sig enhälligt bakom grundtanken i förslagen. Det är endast på vissa punkter som

borgerliga ledamöter har reserverat sig. Jag, liksom mina kollegor Ulla-Britt Åbark, Birthe Sörestedt och Hans Göran Franck, återkommer till de punkterna längre fram. Inledningsvis är det dock intressant att notera, att debatten om sexualbrottens bedömningar och avgränsningar under årens lopp har fokuserats på olika brottstyper. 1976 och en tid framöver var det våldtäkterna och bedömningarna av kvinnans roll vid dem som dominerade inriktningen. Den var alltså accentuerad inte bara i sexualbrottsutredningens lagtext och skrivningar utan också i allmänhetens gryende insikter om hur känslolösa, orättvisa och manssamhällesdominerade som åklagares och domares framträdanden inför rätta oftast var mot kvinnor som vågat anmäla en våldtäkt. Jag sade vågat – det är många som icke har gjort det.

I dag är det självklart att ett enigt utskott betonar att kvinnans förhållande till mannen och andra omständigheter av liknande art är faktorer som vid det rättsliga förfarandet inte får inverka på bedömningen av om kvinnan lämnat sitt samtycke till sexuellt umgänge. Som departementschefen framhåller skall kvinnans önskan att inte ha samlag ovillkorligen respekteras.

En konsekvens av detta – och en mycket nödvändig sådan – är att regeringsförslaget har fått en utformning, som förhoppningsvis kommer att minska riskerna för att en kvinna som utsatts för våldtäkt blir kränkande behandlad under det rättsliga förfarandet. Med den nuvarande regleringen har det utan minsta tvekan på sina håll förekommit att hennes trovärdighet ifrågasatts. Det är därför väsentligt att personer, som i olika funktioner kommer i kontakt med en kvinna som har blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp, får utbildning och information i dessa känsliga frågor. De myndigheter som enligt propositionens förslag skall få i uppdrag att utarbeta detta material bör verkligen arbeta skyndsamt.

I föl och i förföl var det emellertid inte våldtäkterna som gav upphov till debattartiklar och petitionsskrivelser utan sexualbrottskommitténs slutsats att bestämmelserna om otukt med avkomling och otukt med syskon bör upphävas. Motiveringen för detta var att övriga bestämmelser ger tillräckligt skydd mot straffvärda sexuella förbindelser inom familjen. Departementschefen bibehöll emellertid det nuvarande förbudet mot samlag med avkomling eller syskon, dels med hänvisning till det negativa mottagande som förslaget har fått av remissinstanserna, dels – och det tycker jag är värt att notera – med konstaterandet att det kategoriska förbud som föreslås mot sexuellt umgänge med egen avkomling under 18 år medför en strängare straffskala än den nuvarande incestparagrafen. Ingen har gått emot detta hans ställningstagande.

De frågor som nu står i förgrunden gäller förhållandet mellan lärare och elever samt juridiskt biträde åt våldtäktsoffer. Ulla-Britt Åbark kommer närmare att diskutera vårt ställningstagande för propositionens förslag när det gäller lärare och elever. Jag vill bara nämna att lärare hör till den krets av personer med tillsynsfunktion som omfattas av det nuvarande absoluta förbudet mot att ha sexuellt umgänge med den som är under 18 år och står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning. Detta är en omotiverat vidsträckt kriminalisering. Jag yrkar därför, herr talman, avslag på reservation nr 1.

När det gäller det nödvändiga behovet av hjälp och stöd åt den som varit utsatt för sexualbrott har vi socialdemokrater i utskottet varit litet osäkra. Propositionen förordar att detta stöd främst skall tillgodoses inom ramen för socialtjänstens och sjukvårdens verksamhet. Tanken är att den som våldtagits skall kunna få en kontaktperson att vända sig till och få den i denna situation alldeles nödvändiga hjälpen enligt socialtjänstlagstiftningen. Också under rättegången kan en målsägande som behöver personligt stöd få åtföljas av, som det heter, lämplig person. Hans Göran Franck kommer senare att belysa detta.

I den allmänna debatten – och den har varit livlig och engagerad – har främst bestämmelser om ett juridiskt biträde krävts. Vi i utskottsmajoriteten tror inte att det i första hand är juridiska kvalifikationer som fordras av biträdet. Stödet måste komma omedelbart, långt tidigare än när det drar ihop sig till förhör och rättegång. Det är skrämmande att ta del av de rön som Annalise Kongstad presenterar i det nyligen utkomna samlingsverket Kvinders skyld med uppsatser om de senaste nordiska forskningsresultaten kring sexual- och våldtäktsbrott. En våldtäkt, säger Annalise Kongstad, ger långvariga efterverkningar: generell nervositet och fruktan som driver kvinnorna att byta arbete, att upphöra med pågående studier, att ge upp möten och kurser om kvällarna och att byta bostad. Allt detta innebär en drastisk förändring i kvinnornas liv.

Den chock och den traumatiska kris som våldtäktsoffren går igenom har speciell betydelse om kvinnorna går till polisen och anmäler våldtäkten. Ofta görs denna anmälan nämligen, det visar forskningen, medan kvinnorna ännu befinner sig i ett chocktillstånd. Det karakteristiska för ett sådant tillstånd är att man antingen är exalterad, apatisk eller extremt lugn och kontrollerad. Det för med sig att det är mycket svårt för kvinnorna att ge en någorlunda klar och systematisk framställning av händelseförloppet. Detta försvårar självfallet polisens rapportskrivning. Dessutom försvåras efterforskningsarbetet av att människor i kris skyddar sig själva genom att bygga upp psykiska försvarsmekanismer.

Om polismännen, menar den danska forskaren, inte får dessa omständigheter klara för sig kan det betyda att de uppfattar kvinnornas uppträdande som vrångt och som uttryck för att de håller tillbaka upplysningar. Detta betyder i sin tur att polismännen får en skeptisk inställning till kvinnornas hela vittnesmål. I värsta fall betyder det att hela anmälingen tolkas som oriktig.

Men kvinnorna, fortsätter de nordiska forskarna, ljuger inte medvetet – de kan inte minnas.

I denna situation – och den tycks tyvärr vara långt vanligare än vi tror – är stödet från en kontaktperson det viktigaste och första bistånd som samhället kan ge. Det är möjligt att ett juridiskt rättegångsbiträde också behövs. Vi i utskottsmajoriteten menar att den nya ordningen redan från början måste följas med särskild uppmärksamhet. Så snart det över huvud taget finns tillräckligt underlag bör det ske en utvärdering av hur de nya reglerna fungerat i praktiken. Visar det sig då att det finns ett uttalat behov av juridiskt

biträde som stöd åt målsäganden under förundersökningen och rättegången, bör frågan övervägas på nytt, med sikte på att få till stånd en önskvärd ordning.

Jag ber, herr talman, att få yrka avslag på reservation 3.

När det gäller den fråga som har diskuterats med viss hetta här tidigare i dag, frågan om huruvida prostitutionen skall kriminaliseras eller inte, har den allmänna opinionen – om man skall göra en bedömning utifrån majoriteten av remissinstanserna samt de tidnings- och debattartiklar som varit införda – varit helt för utredningens förslag om icke-kriminalisering.

Det kan vara intressant att notera att Gunilla André står ensam bakom reservation 2 – hon har icke fått sin partikollega i utskottet att stödja henne på denna punkt. Jag tänker därför inte särskilt mycket beröra denna fråga i dag. Jag tänker inte gå in på de fem tolkningsförsök som Gunilla André gjorde av våra skrivningar på den här punkten i utskottsbetänkandet. Jag vill bara trycka på att jag tror att det vi skriver – att det är svårt för myndigheter att nå de prostituerade med de uppsökande och stödjande sociala verksamheter som behövs, om man kriminaliserar kunden – är alldeles riktigt. Men det är klart att man kan ta upp en mera allmän debatt om det.

Vi har tagit rätt stort intryck av expertgruppen i prostitutionsutredningen. Där ingick bl. a. Rita Liljeström och Hanna Olsson. De fann att det är principiellt oriktigt att kriminalisera prostitutionen. Med hänsyn till deras omfattande arbete tillsammans med socialarbetare, deras intervjuer och kännedom om prostituerade, tror jag att man kan lita på vad expertgruppen kom fram till. Den avfärdar med ett historiskt perspektiv och utifrån erfarenheter, inte minst från Amerika, tanken på en kriminalisering av kvinnan.

Kriminalisering av kunderna – männen – riskerar, säger gruppen, att leda till en kollektiv och individuell fientlighet hos de direkt inblandade parterna och – det har vi tryckt på i utskottets skrivning – till en dold prostitution, som försvårar insatser av mera social eller individuellt stödjande karaktär.

En kriminalisering hotar också att skymma sikten för det som bör vara det huvudsakliga när det gäller att motverka prostitutionen, nämligen att påverka och förändra sådana grundläggande förhållanden som främjar en prostitutionsmarknad. Det finns också en risk för att människor slår sig till ro med att företeelsen som sådan är kriminaliserad. Den är förbjuden, och alltså har man vidtagit åtgärder mot den. Alla vi som sysslar med lagstiftning vet att enbart en lag kan icke förändra någonting, om den inte följs upp på ganska vida fält.

Både sexualbrottskommittén och departementschefen har gått in för att inte kriminalisera prostitutionen – vare sig dess kunder eller den prostituerade själv. Men jag tycker att man ändå skall trycka på att prostitutionen inte är helt straffri. Redan nu är det straffbart som frihetskränkande otukt att ha sexuellt umgänge med någon som befinner sig i hjälplöst tillstånd på grund av berusning av alkohol eller narkotika. Det är också straffbart att ha sexuellt umgänge med en minderårig, även med en minderårig som är prostituerad.

Vad som nu föreslås i propositionen och som utskottet tillstyrker är att öka

möjligheterna att ingripa mot koppleri genom att förhindra sutenörsverksamhet och vidta än strängare åtgärder mot fastighetsägare som hyr ut lokaler till prostituerade. Det är två åtgärder som vi tror kommer att betyda mycket för det som vi alla i utskottet och här i kammaren eftersträvar, nämligen att sätta stopp för prostitutionen.

Med det här yrkar jag avslag på reservation nr 2. Det är vår bestämda uppfattning att effektiva och socialvårdande insatser skulle kunna motverkas av en kriminalisering. Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter och avslag på de till betänkandet fogade reservationerna samt i övrigt på de motioner som väckts i anslutning till propositionen och som det under ärendets behandling yrkats bifall till.

Anf. 171 EVA HJELMSTRÖM (vpk) replik:

Herr talman! Till att börja med kan jag instämma med Lisa Mattson i förhoppningen att de föreslagna åtgärderna kommer att innebära att den kränkande behandlingen av kvinnor minskar, om än icke upphör.

Sedan kommer jag till den avgörande frågan, som jag inte tycker att jag fick något klart besked om. I sexualbrottskommitténs förslag framförs, som jag tidigare redovisade, en ståndpunkt vad gäller våldtäkter. I regeringspropositionen inför man dock en undantagsregel, som lyder: "Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt döms till fängelse i högst fyra år." Formuleringen "högst fyra år" betyder alltså att den som gjort sig skyldig till våldtäkt kan klara sig undan med böter. Det tycker jag är grovt.

Den nämnda paragrafen innebär dessutom, som jag sade tidigare, att man måste ta hänsyn till vad som har hänt. Det är ju samma gamla visa som förut. Kvinnans beteende före våldtäkten kommer alltså att ha betydelse för hur brottet skall bedömas. Eller kan utskottets talesman Lisa Mattson för det första säga klart ut att det icke kan bli fråga om enbart böter för våldtäkt och för det andra att kvinnans beteende aldrig skall spela någon roll vid bedömningen av straffet? Så står det faktiskt i den här paragrafen. Det har jag kontrollerat med hovrättsjurister under dagens lopp.

Med anledning av applåder från åhörare på läktaren yttrade

Anf. 172 TREDJE VICE TALMANNEN:

Meningsyttringar från läktaren är förbjudna.

Anf. 173 GUNILLA ANDRÉ (c) replik:

Herr talman! Lisa Mattson anförde att socialdemokraterna hade varit osäkra i frågan om juridiskt biträde. Jag förstår det, därför att det märks sannerligen på utskottsskrivningen. Socialdemokraterna borde enligt min mening ha valt det säkra före det osäkra och gått med på förslaget att våldtäktsoffren skall ha rätt till juridiskt biträde.

Lisa Mattson ville sedan inte kommentera de fyra punkterna i mitt inledningsanförande. Däremot talade hon en del om det som jag betecknade

som nr 2, nämligen argumentet att en kundkriminalisering skulle bidra till att göra prostitutionen svåråtkomlig för myndigheterna. Jag tolkar det så att det skulle gälla de sociala insatserna, och det var tydligen en riktig tolkning.

Låt mig då hänvisa till ett remissyttrande i den här frågan som jag gärna vill instämma i. Det kommer från jämställdhetsombudsmannen, som skriver så här: "Att anföra omsorg om de prostituerade som skäl mot en kriminalisering ter sig cyniskt, då man vet att det varken nu eller framöver blir aktuellt med några nämnvärda hjälpinsatser."

Självfallet kan utskottsmajoriteten hävda att man ser mycket allvarligt på prostitutionen och, som Lisa Mattson här gjorde, hänvisa till den straffskärping som föreslås för koppleri samt ett särskilt straffansvar för fastighetsägare som hyr ut lägenheter till könshandel. Det är ju gott och väl. Men nog ter det sig något bakvänt. De personer som upplåter lokal till denna fullt legala hantering – det är de som skall straffas. Inte är det särskilt lätt att förstå att det skulle vara någon verkningsfull metod om man vill göra något för att minska prostitutionen. Nog liknar det mer en skenmanöver.

Anf. 174 LISA MATTSON (s) replik:

Herr talman! Det hade varit oerhört intressant att från Eva Hjelmström få höra något citat som visar var någonstans i lagtexten det står att våldtäkt skall medföra böter. Det står ingenstans – det är någonting fullkomligt felaktigt. Jag tycker att man med skärpa måste säga ifrån om det i denna kammare.

På s. 2 i vårt betänkande återges lagtexten om sexualbrott, och där står det i andra stycket:

"Är brottet med hänsyn till *våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt* att anse som mindre *allvarligt*, döms till fängelse i högst fyra år."

Det är alltså detta som är följden av de förhållanden som Eva Hjelmström talar om. Jag tycker att det vore synnerligen olyckligt, med tanke på en proposition som har tagit så mycket hänsyn till vad vi har fört fram från kvinnohåll – med den kritik som vi har riktat mot tidigare behandling i domstolar och polisförhör och ställningstaganden mot våldtäktsoffer – om man nu skulle ge kvinnorna den uppfattningen att det som slutresultat blir en lag som kan få en våldtäktsman att dömas enbart till böter. Det är tragiskt att någonting sådant har förts fram, och det är alldeles felaktigt.

Till Gunilla André vill jag bara säga att vi uppenbarligen har en annan bedömning än vad Gunilla André har som reservant i utskottet och i sexualbrottskommittén. Vi menar att hennes förslag inte är den rätta vägen att gå. Det är vad jag i korthet kan säga i den här replikrundan.

Anf. 175 EVA HJELMSTRÖM (vpk) replik:

Herr talman! Nu är inte jag jurist, men juridiska experter har omtalat för mig att högst fyra års fängelse i praktiken kan innebära 14 dagar – eller helt enkelt böter.

Det är över huvud taget den här undantagsregeln som jag inte vill ha med i lagstiftningen. Jag förstår inte varför den skall finnas där – det finns ingen anledning. Det är bättre att ansluta sig till sexualbrottskommitténs enhälliga

– i det här fallet – förslag om hur man skall döma för våldtäkt. Visserligen kunde man säga att det innebär en lindring, men i själva verket är det en avsevärd skärpning av straffskalan.

Jag tror helt enkelt att detta är en fråga som inte riktigt har uppmärksamats – eller som man inte har förstått tillräckligt. Lisa Mattson läste upp precis det jag läste upp, och det innebär i praktiken – jag vidhåller det – att kvinnans beteende före en eventuell våldtäkt kan tas till intäkt för en strafflindring. Det kan inte jag acceptera. Hela paragrafen är fullständigt luddig, och det finns ingen anledning att ha den med i den nya sexualbrottslagstiftningen.

Anf. 176 BJÖRN KÖRLOF (m):

Herr talman! Med hänsyn till den senaste debatten är det nödvändigt att klargöra litet grand av det som Eva Hjelmström talar om. Ventilen, eller undantagsregeln, handlar inte om våldtäkt i ordets vanliga mening utan om andra typer av sexualhandlingar, och det framgår mycket klart av propositionen.

En fullbordad våldtäkt kan aldrig någonsin leda till ett straff på böter. Det är helt uteslutet. Jag vet inte vilka hovrättsjurister Eva Hjelmström umgås med, men här har hon råkat ut för något vilseledande.

Herr talman! Efter ett långvarigt utredningsarbete och en intensiv offentlig debatt och sedvanlig noggrannhet i behandlingen i justitieutskottet står vi nu inför att fatta beslut om en behövlig modernisering och revidering av 6 kap. brottsbalken om sexualbrott. Jag skall inte kommentera allt i det här lagstiftningsärendet utan jag skall uppehålla mig vid en av de centrala brotts typerna, som varit föremål för livlig debatt, och det är brottet våldtäkt.

Ett visst mått av förvirring eller missförstånd kring förändringen av lagtexten har rått i den allmänna debatten. Missförstånden rörande lagtextförändringen hänger bl. a. ihop med att man inte känner till straffrätts metodik vad gäller brottsbeskrivning. Inom straffrätten gäller att det beteende, gärningen, som kriminaliseras helt entydigt måste beskrivas i lagtexten. Det brukar kallas för brottets objektiva sida.

Har någonting inträffat som man tror är ett brott, måste man alltså först göra klart för sig om de faktiska omständigheterna täcks av den gärningsbeskrivning som står i lagtexten. Därutöver måste gärningsmannen ha uppsåt till gärningen, och hans uppsåt måste täcka alla moment i gärningsbeskrivningen, om ett brott begånget av honom eller henne skall föreligga.

Med uppsåt förstås, utan att gå alltför långt in på det, enkelt uttryckt att gärningsmannen har med sin gärning velat åstadkomma precis det faktiska resultat som framgår av gärningsbeskrivningen. Det brukar man kalla för brottets subjektiva sida.

Den förändring av lagtexten som nu föreslås vad gäller våldtäktsbrottet innebär att lagstiftaren har rensat bort ur brottsbeskrivningen faktorer som inte bör ha någon betydelse för just brottets objektiva eller subjektiva sida.

En sådan faktor är offrets och gärningsmannens kön. Brottet blir nu könsneutralt. En annan sådan faktor är kvinnans handlande före övergrepp-

pet, vilket som har sagts tidigare enligt gällande lagtext är ett moment i gärningsbeskrivningen. Hennes handlande före övergreppet – och hans också för den delen – kommer nu att ha betydelse enbart för utredningen om det faktiska händelseförloppet, trovärdigheten i parternas utsagor och den allmänna bevisvärderingen, men det kommer inte att ha någonting att göra med vad som är eller bör vara brottsligt enligt gärningsbeskrivningen.

Det centrala i detta brott är våldet eller hot om våld, varigenom någon tvingar en annan till samlag mot dennes vilja. Det är det etiskt förkastliga beteende som skall kriminaliseras. Jag delar helt regeringens uppfattning på den punkten i propositionen.

Herr talman! Den gärningsbeskrivning som nu föreslås är enligt min mening så nära det kristallklara som det går att komma vad gäller att nå en beskrivning av brottets objektiva och subjektiva sida. Debatten bör alltså enligt min mening inte handla om det. Kvinnans beteende före brottet kommer i fortsättningen inte att göras till föremål för prövning vad gäller gärningsmannens uppsåt.

Vad som däremot kan göras till föremål för diskussion, men det gäller tråkigt nog nästan alla brott, är bevisvärderingen. Här har uppenbarligen också en del missförstånd florerat i debatten.

I alla västerländska stater gäller att det är staten som anklagar någon för brott, att det är staten som har bördan av att inför domstol bevisa att den anklagade har gjort sig skyldig till detta brott. Detta är egentligen alldeles självklart. Den omvända situationen skulle vara alldeles grotesk. Den skulle innebära att en människa skulle kunna bli anklagad för ett brott och därpå åläggas bördan av att bevisa att man inte gjort sig skyldig till brottet. Härtill kommer ytterligare en straffrättsprincip som har betydelse för den här diskussionen. Det gäller den i svensk rätt klara principen om fri bevisprövning och fri bevisvärdering. Den innebär att varje typ av bevisning får framläggas, prövas och värderas inför domstol. Vad gäller våldtäktsbrott föreligger i flertalet fall – det är det tragiska – den notoriska svårigheten att någon annan bevisning inte finns än parternas oförenliga skildringar av vad som har förekommit. Åklagaren har bördan att söka skaffa fram bevis som kan övertyga domstolen om att den anklagade begått brottet. Det är i detta sammanhang som inte bara kvinnans utan också mannens beteende och handlande före det påstådda övergreppet blir betydelsefullt ur bevisvärderingssynpunkt och trovärdighetssynpunkt. Något annat har man inte att tillgå.

Åklagaren kan ha ett behov av att söka leda i bevis eller göra trovärdigt att den anklagade tidigare gjort sig känd för aggressivt och våldsamt beteende och vill kanske föra fram händelser och episoder från ganska långt tillbaka i tiden som stödjer ett sådant bevistema. På motsvarande sätt kan den anklagades försvarsadvokat – det är här som det uppstår ett stort bekymmer för de kvinnliga våldtäktsoffren – ha ett behov att söka undergräva trovärdigheten i offrets skildring genom att söka göra trovärdigt att detta offer är allmänt känt för ett sedeslöst leverne t. ex. och att påståenden om att hon utsatts för våldtäkt saknar trovärdighet och i stället grundar sig på viljan att komma åt den anklagade.

Jag har full förståelse för ett våldtäktsoffer och inser att dennas situation upplevs som att det är hon som anklagas eller dras inför rätta som den anklagade. De här förhållandena är inte tilltalande i och för sig, men de är en konsekvens av den fria bevisprövningen. Det bör också sägas att dessa förhållanden råder vid många typer av brottnålsrättegångar, som i och för sig inte behöver ha att göra med sexualbrott. Även vid misshandelsmål är det vanligt med ömsesidiga påståenden om provokationer, aggressivt beteende och tidigare beteenden, vilket på motsvarande sätt i våldtäktsmål självfallet av det verkliga offret upplevs som både kränkande och orättvist.

Min uppfattning, herr talman, är att man får acceptera dessa olägenheter med det synnerligen viktiga kravet att vi måste få ha fri bevisprövning och fri bevisvärdering i svenska domstolar. Vi får alltså på något sätt leva med denna ordning, som jag inser inte är helt tillfredsställande, men i stället ställa kravet på åklagare och advokater att med omdöme och försiktighet hantera detta.

Våldtäkt är ett synnerligen allvarligt brott. De senaste årens debatter om samhällets reaktioner på detta brott och våldsoffrens situation i rättsapparaten har beledsagats av såväl ökade kunskaper om den omfattande våldsbrottsligheten mot kvinnor i allmänhet som ideligen uppblussande diskussioner om det manliga och kvinnliga rollspelet och kontaktmönstret i vårt samhälle.

Det råder en hel del oklarheter om mörkertalet vad gäller våldtäktsbrotten. Det ligger i sakens natur. Brottet är oerhört kränkande för offret och därtill sensationsskapande både i bekantskapskrets och inför allmänheten. Det finns alltså starka återhållande motiv för offret att inte polisanmäla. Till detta kommer en faktor som jag varit inne på. Förutom att brottet blir känt är själva proceduren genom rättsapparaten för offren, i nästan alla fall kvinnor, känslomässigt en prövning som kan upplevas djupt kränkande och vara mycket svårbemästrad psykiskt.

Vad kan då göras åt detta? Det är samhället som genom sin sociala och massmediala miljö skapar en situation där våldtäktsoffren, av omsorg om sin egen möjlighet att fungera som moder, fästmö, arbetskamrat och kvinna, inte kan utlämna vad som hänt. Ett sådant samhälle dömer sig självt till höga mörkertal vad gäller det här brottet. Hyene- och sensationsmentaliteten måste alltså tryckas tillbaka om anmälningsbenägenheten skall öka. Jag delar helt Gunilla Andrés uppfattning på denna punkt. Omfattningen av den verkliga våldtäktsbrottsligheten måste bli känd och erkänd om vi med kraft skall kunna gripa in mot det brott mot mänsklig samlevnad som våldtäktsbrottet innebär.

Vidare gäller det att hjälpa och stödja offren för denna våldsbrottslighet. Det bör, som utskottsmajoriteten uttalar, i första hand ske inom ramen för socialtjänstens och sjukvårdens verksamhet. Det är mycket möjligt att socialtjänst och sjukvård i dag inte har den personal – utbildad, erfaren och kunnig på detta område – som behövs. I så fall får en sådan utbildning successivt drivas fram.

Utskottsmajoriteten ser med tvekan på förslaget om juridiskt biträde och anser att försök med en kontaktperson först bör genomföras och följas med

stor uppmärksamhet. Visar det sig att det föreslagna systemet är otillräckligt och att det finns ett stort och uttalat behov av just juridiskt biträde för målsäganden, bör detta så snart som möjligt prövas.

Utskottet har mötts av något skilda bedömningar när det gäller om det just är ett juridiskt biträde som behövs eller om det kanske är bra med någon annan typ av biträde. Vi är fortfarande ganska öppna på den punkten. Jag delar Lisa Mattsons funderingar om detta ämnesområde, nämligen att vi måste pröva oss fram till vad som är det riktiga och viktiga att göra. Låt mig i detta sammanhang också säga att ett motsvarande, eller åtminstone liknande, behov kan finnas lika klart uttalat i samband med andra typer av våldsbrott än just våldtäkt.

Jag har med dessa ord velat något kommentera den debatt som har ägt rum om våldtäktsbrottet och dess förhållande till en del principer inom straffrätten, bl. a. för att försöka undanröja en del av de missförstånd som råder i debatten om våldtäkten. Jag hoppas, herr talman, att debatten efter detta skall föras med något större klarhet och att vi skall kunna undvika en del av de fällor som jag ibland upplevt att en del debattörer hamnat i.

Herr talman! Jag vill med detta yrka bifall till reservation 1 i justitieutskottets betänkande 25.

Anf. 177 HANS GÖRAN FRANCK (s):

Herr talman! I reservation 3 av Gunilla André och Hans Petersson i Röstånga föreslås att det skapas en generell rättighet inom rättshjälpens ram för målsägande i mål om våldtäkt och andra sexuella övergrepp att få juridiskt biträde. Någon sådan generell rättighet föreslår reservanterna inte i fråga om andra brott, exempelvis kvinnomisshandel. Hjälpen bör enligt reservanterna liksom rättshjälp genom offentligt biträde vara kostnadsfri och utgå oavsett om den som utsatts för brottet för skadeståndstalan eller inte.

Reservanternas förslag är det mest långtgående av dem som framförs i en rad motioner i denna fråga. Förslaget framförs utan att det föreligger någon utredning i saken, varken om hjälpens närmare utformning eller om vilka kostnader den beräknas medföra. I reservationen sägs kort och gott, att det bör ankomma på regeringen att utforma erforderliga författningsbestämmelser och snarast förelägga riksdagen ett förslag i saken.

Någon utredning föreligger inte, på grund av att sexualbrottskommittén ansåg att rättshjälpslagen gav tillräckliga möjligheter för en kvinna att få juridiskt biträde i samband med ansvarstalan och talan om påföljd mot gärningsmannen. Sexualbrottskommittén menade således att möjligheten till juridisk hjälp är väl tillgodosedd i det nuvarande systemet. Dessutom ansåg man att de ändringar som föreslås minskar behovet av särskilt juridiskt stöd i samband med rättsproceduren. Detta borde enligt kommittén utvärderas innan man vidgar rätten till juridiskt biträde.

Kommittén, i vilken Gunilla André ingick som ledamot, var helt enig på denna punkt. Det är något förvånande att Gunilla André nu, ett och ett halvt år efter det att hon intog denna ståndpunkt, så radikalt har ändrat sig. Hon har i dag hänvisat till remissopinionen. Av det sjuttiofem remissinstanser som

har yttrat sig över sexualbrottskommitténs förslag är det en sjundedel som har yrkat på juridiskt biträde av det slag som Gunilla André nu föreslår.

I regeringsförslaget förordas att behovet av hjälp och stöd åt den som blivit utsatt för sexualbrott skall, i likhet med sexualbrottskommitténs förslag, tillgodoses inom ramen för socialtjänstens och sjukvårdens verksamhet. Avsikten är bl. a. att den som har våldtagits skall kunna få en kontaktperson förordnad. Det föreslås en ny regel i rättegångsbalken som innebär att en målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan och som med hänsyn till brottets art eller annars kan antas vara i behov av personligt stöd under förundersökningen och rättegången, får åtföljas av en lämplig person som ger sådant stöd. Bestämmelsen gäller brottmål över huvud taget, men är närmast avsedd för mål om ansvar för sexualbrott och kvinnomisshandel.

Enligt den nuvarande ordningen har målsäganden vissa möjligheter att få rättshjälp. Först bör nämnas att man inom ramen för rättshjälpen enligt rättshjälpslagen kan få rådgivning i rättsliga angelägenheter under högst en timme. Rådgivningen, som lämnas av en advokat eller av en biträdande jurist på en advokatbyrå, sker mot avgift som i vissa fall får sättas ned. Denna hjälp har betydelse, exempelvis när det är fråga om att i inledningsskedet få rådgivning och hjälp för att göra polisanmälan.

Om målsäganden framställer ett eget yrkande i rättegången är grundförutsättningen för rättshjälp uppfylld. Om åklagaren exempelvis beslutar att inte väcka talan eller att inte överklaga en frikännande dom, kan målsäganden väcka enskilt åtal eller själv överklaga domen.

Det kan då finnas förutsättningar för att få rättshjälp med ett biträdesförordnande.

Har målsäganden skadeståndsanspråk på grund av brottet är åklagaren skyldig att föra ersättningstalan för målsägandens räkning, om det kan ske utan olägenhet och under förutsättning att målsägarens anspråk inte är obefogat. Denna rätt för målsäganden att få åklagaren att föra skadeståndstalan anses normalt vara en fördel för målsäganden, eftersom det betyder att målsäganden inte behöver riskera att få några egna rättegångskostnader. Om emellertid målsägandens skadeståndstalan inte förs av åklagaren, kan allmän rättshjälp med biträdesförordnande beviljas målsäganden.

Departementschefen har framhållit att den omständigheten att en målsägande vid behov kan åtföljas av någon för att få personligt stöd givetvis inte avses innebära någon inskränkning i målsägandens rätt enligt rättshjälpslagstiftningen att få juridiskt biträde i de fall han eller hon för egen talan i målet. I de fallen finns enligt departementschefen erfarenhetsmässigt ofta ett mycket starkt behov av juridisk hjälp, som naturligtvis måste tillgodoses inom ramen för gällande regler om rättshjälp.

Utskottet har betonat att prövningen inom rättshjälpens ram av målsägandens behov av juridisk hjälp – som ofta är särskilt uttalat just i de fall då målsäganden har behov av ett personligt stöd under rättegången – självfallet skall ske oberoende av om denne vid rättegången åtföljs av en sådan person som stöd. I sammanhanget vill utskottet understryka vikten av att polis och åklagare tidigt under förundersökningen gör målsäganden uppmärksam på

möjligheten att få sådan juridisk hjälp. Samma uppgift bör åvila t. ex. en kontaktperson enligt socialtjänstlagstiftningen.

Utskottet anser emellertid samtidigt att den nya ordningen redan från början måste följas med särskild uppmärksamhet och att det, som Lisa Mattson redan har framfört, så snart det över huvud taget finns tillräckligt underlag bör ske en utvärdering.

Vad Lisa Mattson återgav av utskottets uppfattning har också stöd av departementschefen. Han säger på s. 79 i propositionen att hans "avsikt är att ta initiativ till en utvärdering av hur de nya reglerna har fungerat i praktiken sedan någon tid har förflutit efter ikraftträdandet. Om det skulle visa sig behövas, bör frågan om utvidgade möjligheter att ge målsäganden rätt till juridiskt biträde tas upp till omprövning."

Justitieutskottet gör ett annat viktigt tillägg i sitt betänkande, där man säger: "Samtidigt måste självfallet undersökas andra hithörande frågor," – i samband med denna utvärdering – "bl. a. frågan om kostnadsansvaret och frågan om inte regleringen bör ges en mer generell giltighet, och omfatta t. ex. även fall av andra våldsbrott och annan brottslighet."

Att endast ge dem som utsätts för sexualbrott generell rättighet att få kostnadsfritt juridiskt biträde framstår säkerligen som orättvist för dem som utsätts för exempelvis ett rånöverfall eller grov misshandel, bl. a. kvinno-misshandel. Likställighet inför lagen fordrar en annan lösning av frågan om juridiskt biträde än den reservanterna föreslagit.

I Norge, där man infört ordningen med rätt till juridiskt biträde vid sexualbrott, dock inte för alla sexualbrott, är man redan nu inne på sådana tankegångar att dessa bestämmelser bör förändras så att större likställighet uppstår mellan olika typer av våldsbrott. Men samtidigt avser man att i ekonomiskt hänseende försämra rättshjälpen för brottsoffren inkl. dem som utsatts för sexuella övergrepp. I detta sammanhang kan anmärkas att i Norge saknas möjligheten att av domstol få en kontaktperson förordnad som personligt stöd åt målsägande.

Dörren är inte stängd för ytterligare förbättringar som kan finnas behövliga då det gäller frågan om juridiskt biträde. Det är en fördel vid utformningen av eventuellt nya bestämmelser att först få se verkningarna av de nya bestämmelserna, främst dem som ger målsäganden en förbättrad ställning i själva processen och de förstärkta stödåtgärder som skall ges inom ramen för socialtjänsten och sjukvården.

Av särskild betydelse i detta sammanhang är också den förbättrade information och utbildning som skall komma till stånd beträffande förundersökning och rättegång. Jag hänvisar här till vad som anförs i propositionen om att socialstyrelsen, rikspolisstyrelsen, riksåklagaren och domstolsverket skall få i uppdrag att utarbeta lämpligt material, bl. a. i samråd med RFSU och Advokatsamfundet.

Herr talman! Jag yrkar således avslag på reservation 3 av Gunilla André och Hans Petersson i Röstånga beträffande juridiskt biträde samt bifall till justitieutskottets hemställan.

Under detta anförande övertog talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Nr 152

Onsdagen den
23 maj 1984

Sexualbrotten

Anf. 178 GUNILLA ANDRÉ (c) replik:

Herr talman! Hans Göran Franck anförde att vi som reserverat oss vad gäller rätten till juridiskt biträde inte i det sammanhanget hade tagit med också brott som rör kvinnomisshandel. Det är riktigt. Men just vid det här tillfället är det våldtäktsoffer som vi diskuterar, och jag vill säga att det inte är något unikt att man går fram i etapper. Min uppfattning är självfallet att vi skall kunna återkomma när det gäller frågan om kvinnomisshandel.

Jag vill påpeka att vi när det exempelvis gällde borttagande av reglerna kring målsägandeangivelse gjorde på det viset att vi först tog bort reglerna i fråga om s. k. kvinnomisshandel. I dag tar vi förhoppningsvis bort dem när det gäller våldtäktsmål.

Hans Göran Franck sade vidare att jag inte hade anført någon avvikande mening i sexualbrottskommittén vad gäller rätten till juridiskt biträde. Också det är riktigt. Jag tycker emellertid att det är på sin plats att lyssna på remissopinionen, och om man tycker att den för fram starka skäl, bör man ha rättighet att ändra sig. Ett remissvar som jag i det här sammanhanget vill peka på är det som ingavs av domstolsverket, som sade följande:

”Kommittén anför att rättshjälpslagen ger tillräckliga möjligheter för en kvinna att få juridiskt biträde i samband med ansvarstalan och talan om påföljd mot en gärningsman (s 133). DV delar inte denna uppfattning och vill i detta sammanhang anför följande. Rättshjälp genom offentligt biträde kan inte, som kommittén synes anta (s 132), komma i fråga i brottmål. I ett brottmål kan en målsägande beviljas allmän rättshjälp med eller utan biträdesförordnande. För att kvinnan skall kunna beviljas allmän rättshjälp krävs dock bl. a. att hon framställer ett yrkande. Allmän rättshjälp med biträdesförordnande kan således inte beviljas en kvinna om hon 'endast' önskar få råd och stöd av en advokat under förundersökning och rättegång.”

Anf. 179 HANS GÖRAN FRANCK (s) replik:

Herr talman! Gunilla André säger att hon tänkt sig att en lagstiftning om utvidgade möjligheter till juridiskt biträde skall kunna genomföras i etapper. I och för sig kan man naturligtvis tänka sig ett sådant förfarande. Men när man nu är inne på att pröva sådana här tankegångar är det inte särskilt rimligt att endast ta upp frågan om dem som blivit utsatta för sexualbrott. Jag tänker i det sammanhanget också på att det förslag som lades fram av sexualbrottskommittén liksom också i propositionen och som stötts av justitieutskottet, nämligen att en kontaktperson skall vara ett stöd vid förundersökning och rättegång i brottmål, inte gäller enbart vid sexualbrott, utan förslaget innebär att man även vid annan form av brottslighet skulle få detta stöd. I och för sig hade det inte varit något hinder för att lägga fram ett annat förslag redan nu i samband med den här lagstiftningen.

Gunilla André hänvisade till vad domstolsverket hade yttrat i den här saken. Det är riktigt att domstolsverket har anført en del synpunkter på

frågan om utvidgade möjligheter till juridiskt biträde som man kan ha förståelse för. Men det som är viktigt i domstolsverkets remissyttrande och som jag har fäst mig vid är att verket anser att en ny ordning på den här punkten bör genomföras först efter det att man har utrett saken. Domstolsverket föreslår också att uppdrag att företa en utredning om utvidgade möjligheter till juridiskt biträde skall överlämnas till rättshjälpskommittén. Vad Gunilla André föreslår är att en ny lagstiftning skall genomföras utan utredning om vare sig kostnader för genomförande av en sådan här reform, kostnadsansvar eller hur bestämmelserna skall utformas. Det anser jag för min del inte vara särskilt välövertänt.

Anf. 180 MARTIN OLSSON (c):

Herr talman! När sexualbrottskommittén år 1982 framlade sitt betänkande Våldtäkt och andra sexuella övergrepp var förslaget om att avskaffa den s. k. incestparagrafen det förslag som väckte den största uppmärksamheten och som föranledde den mest omfattande och utbredda kritiken. Glädjande nog tog regeringen i det här fallet hänsyn till den omfattande kritiken. I propositionen föreslås således att incestparagrafen behålls, något som även ett enigt justitieutskott ställt sig bakom. Jag tror att synnerligen många är glada över att beslutsfattarna i detta fall tagit hänsyn till en värdering som är djupt förankrad i rättsmedvetandet hos människor i vårt land och förmodligen även i praktiskt taget alla andra länder.

Men även ett annat av kommitténs förslag har väckt kritik och uppmärksamhets särskilt under senare tid. Det gäller förslaget om att avskaffa det hittillsvarande kategoriska straffsanktionerade förbudet mot sexuell umgänge mellan lärare och underåriga elever, alltså elever som inte fyllt 18 år. Tyvärr har varken regeringen eller utskottsmajoriteten tagit hänsyn till kritiken mot ett avskaffande av detta förbud.

Herr talman! Jag har begärt ordet därför att mitt namn står först bland namnen under en av mig och fem andra centerpartister undertecknad motion där vi kräver ett bibehållande av nuvarande förbud för sexuell umgänge mellan lärare och underåriga elever. F. n. har vi ju en regel som säger att det är förbjudet att ha sexuell umgänge med den som är under 18 år och som står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller som eljest står under hans övervakning, vård eller lydnad, eller om det sker under utnyttjande av den underåriges beroendeställning.

Bakgrunden är att ingen på grund av sin beroendeställning skall behöva frukta att bli sexuell utnyttjad. Underåriga elever har ansetts stå under lärares beroendeställning.

Den fråga som man måste ställa sig inför regeringens och utskottsmajoritetens förslag om att avskaffa det nuvarande förbudet gällande förhållandet lärare-elever är om förhållandena i skolan samt den allmänna inställningen ändrats så radikalt att detta förbud nu kan avskaffas. Mitt och mina fem medmotionärens svar på den frågan är ett obetingat nej. Det saknas enligt vår uppfattning sakliga argument för en ändring av lagstiftningens innebörd på denna punkt.

Regeringens – tyvärr av utskottsmajoriteten accepterade – motivering för borttagande av detta kategoriska förbud är att det nuvarande generella straffansvaret går för långt. Både regeringen och utskottet påstår att man numera inte kan utgå från att det i alla skiftande skolformer och i alla konkreta situationer finns ett sådant beroendeförhållande mellan lärare och elever att det nuvarande förbudet är motiverat. Jag har försökt att citera vad utskottet skrivit på den punkten.

Jag vill betona att även om förhållandena i skolan ändrats gäller även nu, som flera remissinstanser framhållit, att eleven står i visst beroendeförhållande till sin lärare. Den åldersgrupp det här gäller, alltså 15 till 17 år, håller på att lämna högstadiet eller går i gymnasieskolan. Inte minst när det gäller att komma in på högskolorna, men även i viss mån när det gäller intagning till gymnasiet, är det nödvändigt att ha höga betyg för att bli antagen på vissa linjer. Att eleverna på grund av vikten av att få höga betyg känner sig beroende av sina lärare är enligt vår mening uppenbart, även om förhållandena i skolan ändrats på många sätt.

Underåriga elever behöver enligt vår och många andras åsikt även i fortsättningen det samhällets skydd som det hittillsvarande förbudet mot sexuellt umgänge mellan lärare och elever har gett.

Herr talman! Jag anser att det i detta ärende finns speciell anledning att ta del av de åsikter som remissinstanserna har gett uttryck för på denna punkt. Vid läsning av propositionen får man lätt intrycket att huvuddelen av remissinstanserna har tillstyrkt kommitténs förslag. Om man däremot gör som jag gjorde när jag skrev vår motion, går igenom den separata remissammanställning som vi i efterhand fick, finner man att inte mindre än 14 remissinstanser avstyrkt eller ställt sig tveksamma till sloandet av detta förbud. Det är remissinstanser som på grund av sina erfarenheter och goda förutsättningar för allsidiga bedömningar av frågan måste betraktas som tunga.

Eftersom inte heller utskottsbetänkandet redovisar något om det stora motståndet mot lagändringen som framkommit under remissbehandlingen, vill jag nämna dessa 14 remissinstanser och även något citera deras uttalanden. Jag gör det därför att jag finner det ytterst väsentligt att kammarens ledamöter före beslutet i denna fråga verkligen får kännedom om vilka synpunkter som har framkommit.

Jag vill börja med de åtta remissinstanser som inte alls omnämns i propositionen:

Länsåklagaren i Stockholms län och Gotlands län anför att han inte finner de skäl som kommittén har anført "tillräckligt bärkraftiga". Domstolsverket avstyrker kommitténs förslag eftersom kommittén inte "anført bärande skäl". Utredningen om barnets rätt avstyrker eftersom nackdelarna väger "tyngre än det som talar för att förbudet upphävs". Moderata kvinnoförbundet ställer sig tveksamt "till att sänka åldersgränsen för sexuella förbindelser mellan lärare och elever". Svenska kvinnors vänsterförbund vill behålla nuvarande regel med endast vissa redaktionella ändringar. Fredrika Bremerförbundet tycker inte "att förbudet mot könsumgänge med ungdomar under

18 år för lärare och andra personer som har ungdom under sin tillsyn skall slopas." Husmodersförbundet Hem och Samhälle framhåller att föräldrar bör kunna ha tillit till lärare, yrkesvägledare, kuratorer o. d. "och ej behöva frukta för att deras barn utsätts för otillbörliga närmanden och påtryckningar i sexuellt avseende". Rädna Barnen slutligen "är tveksamma till denna förändring".

Jag vill även citera något av vad de sex i propositionen nämnda remissinstanserna har framhållit. Rikspolisstyrelsen, som inte hade något att erinra mot övriga förslag i betänkandet "kan dock inte tillstyrka förslaget om att avskaffa det ovillkorliga förbudet för sexuella förbindelser mellan lärare och elever när eleven är i åldern 15–18 år." Hovrätten för Västra Sverige säger att kommitténs förslag på denna punkt "starkt kan ifrågasättas". Socialstyrelsen anser det betänkligt att kommittén föreslår att detta generella förbud skall slopas.

För att citera några remissinstanser med speciella erfarenheter från skolans område kan nämnas att skolöverstyrelsen anger, att "det i utredningen finns flera exempel på svårigheter som kan uppstå för en elev som har sexuellt umgänge med sin lärare, t. ex. svårigheter i klassen, problem vid betygssättning och annan bedömning. SÖ vill understryka den tyngd dessa invändningar måste ges." Lärarnas riksförbund "anser att det mycket väl kan vara så att straffstadgandet har en preventiv effekt och av denna anledning finner förbundet det angeläget att bestämmelsen bibehålls". Dessutom har också jämställdhetsombudsmannen uttalat sig kraftfullt emot lagändringen. Men jag återkommer till hennes uttalande senare.

Det råder alltså ingen tvekan om att åtskilliga – speciellt för bedömning av denna fråga erfarna och tunga – remissinstanser uttalat sig emot eller uttalat tveksamhet till ett upphävande av det nuvarande straffsanktionerade förbudet mot sexuellt umgänge mellan lärare och minderårig elev.

Ett borttagande av detta förbud kan, enligt min och mina medmotionärens uppfattning, tolkas som att samhällets syn på sådana sexuella förhållanden ändrats. Liksom incestparagrafen har ett starkt stöd i vårt allmänna rättsmedvetande och en stor allmänpreventiv betydelse, torde det nu diskuterade förbudet ha en motsvarande ställning och betydelse. Den allmänpreventiva betydelsen och den allmänna inställningen mot sexuella förhållanden mellan lärare och minderåriga elever torde efter hand minska och upphöra om det förslag som majoriteten yrkar på genomförs. Det blir inte längre självklart att sådana förbindelser är otillåtna. I stället föreligger risk för att de efter hand kommer att anses som tillåtna och accepterade.

Enligt vår uppfattning vore det därför synnerligen olyckligt och skadligt om den föreslagna uppluckringen av en så grundläggande regel genomförs. Låt oss inte förledas att på grund av påstått modernt tänkande, teoretiskt resonemang eller juridiska modernare uttryck avskaffa det nuvarande förbudet.

Låt oss i stället behålla en regel som visar sig fylla ett behov och allmänt accepteras som uttryck för grundläggande värderingar. Låt oss behålla den därför att den skyddar våra underåriga elever och förhindrar uppkomsten av

onödiga problem i skolan. Och låt oss här i riksdagen besluta att behålla regeln, eftersom den överensstämmer med det allmänna rättsmedvetandet.

Herr talman! Jag vill till slut citera JämO:s remissyttrande, där hon på ett förträffligt sätt sammanfattar vad det egentligen gäller. Jag citerar något av vad hon skriver:

”Typiskt sett råder ett beroendeförhållande mellan lärare och elev ... Föräldrar bör kunna förlita sig på att t. ex. deras 16-åriga dotter kan vistas i skolan utan att lärare försöker inleda en sexuell förbindelse med henne. I vart fall bör inte samhället sanktionera sådana förbindelser.”

Herr talman! Jag kommer att stödja reservation 1 av Arne Svensson m. fl., och jag yrkar härmed bifall till denna reservation. Jag gör det med förhoppningen att riksdagen i kväll skall avvisa förslaget om uppluckring av förbudet mot sexuellt umgänge mellan lärare och underåriga elever.

I detta anförande instämde Marianne Karlsson, Rune Gustavsson, Ulla Ekelund, Sigvard Persson, Gunhild Bolander, Rune Torwald, Karin Israelsson och Bertil Jonasson (alla c).

Anf. 181 ULLA-BRITT ÅBARK (s):

Herr talman! I mitt anförande kommer jag att beröra mom. 2 i justitieutskottets betänkande 1983/84:25, som behandlar sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m.

Den nu gällande bestämmelsen om otukt med ungdom straffbelägger generellt fall då någon har sexuellt umgänge med den som är under 18 år och som står under hans tillsyn vid skola eller motsvarande.

Det är borttagandet av denna generella bestämmelse som har orsakat en mycket het debatt i vårt samhälle och som har resulterat i en reservation från moderaterna och folkpartiet och i ett antal motioner om att behålla bestämmelsen.

Herr talman! Jag återkommer till reservationen och motionerna. Men jag vill börja med att försöka klargöra utskottets ställningstagande. Som Lisa Mattson sade i sitt anförande bygger förslaget på sexualbrottskommitténs betänkande. Utredningen var på denna punkt helt enig. Liksom beträffande de andra förslagen i utskottets betänkande har vi noga diskuterat och övervägt vårt ställningstagande även i denna fråga. Vi är fullständigt medvetna om att detta är en synnerligen känslig fråga. Över huvud taget är relationer människor emellan mycket känsliga att diskutera och ta ställning till, kanske speciellt när det gäller unga människor. Jag skall ändå försöka peka sakligt på några faktorer som spelar in vid umgänget mellan lärare och elever.

I dag går flertalet av våra ungdomar i skolan. De möter en skola som i mångt och mycket är helt annorlunda än gårdagens skola. De möter en skola som är mindre auktoritär, en skola i samverkan, där lärare och elever arbetar sida vid sida, en skola som har betydligt fler personer som eleverna kan få en personlig kontakt med – förutom lärarna bl. a. kuratorer, yrkesvägledare osv. Utvecklingen i skolan har också påverkat ungdomarna på så sätt att de i

dag är mer självständiga, mer ifrågasättande. Det har fått till följd att lärarens roll i skolan numera är den som den skall vara, nämligen att vara till hjälp i kunskapsinhämtandet.

En annan faktor av betydelse är att ungdomens inställning till sexuallivet har förändrats. Den allmänt sett liberalare syn på sexuella företeelser som därmed har kommit att bli förhärskande har i avsevärd mån påverkat ungdomarnas sexualvanor.

Mot bakgrund av vad jag anfört kan inte sexuella relationer mellan lärare och elev som fyllt 15 år generellt sett betraktas som något socialt avvikande, som samhället undantagslöst bör inskrida mot med straffsanktionerade förbud.

Men det är viktigt att komma ihåg att i de fall där det kan te sig motiverat med ett ingripande, t. ex. vid stor åldersskillnad mellan parterna och där eleven är starkt beroende av lärarens betygsättning eller liknande, anser utskottets majoritet den allmänna bestämmelsen om sexuell utnyttjande vara tillräcklig för ingripande.

Herr talman! Jag övergår nu till att beröra reservation nr 1 och de motioner som behandlas i betänkandet. Jag svarar då också på de frågor som Sven Munke och Martin Olsson har tagit upp och som är likartade i sin utformning.

På något sätt får jag en känsla av att reservanterna och motionärerna inte har läst utredningen, propositionen eller betänkandet helt och fullt. Vi sanktionerar inte – som någon motionär uttryckt sig – sexuell förbindelse mellan lärare och elev. Om man läser s. 30 i propositionen, finner man att det står klart uttryckt att det måste anses som olämpligt och många gånger stötande om en lärare skulle ha en sexuell förbindelse med en elev som inte uppnått myndighetsålder.

Varken reservanterna eller motionärerna tillmåtar läraren något omdöme i denna fråga. Jag är övertygad om att lärare generellt aldrig skulle tänka tanken att inleda sexuella förbindelser med sina elever. Är man lärare måste man utgå från att uppgiften som lärare att förmedla kunskap, att förbereda den unga människan på arbetslivet och på vuxenrollen är en mycket, mycket viktig uppgift. Utbildningen till lärare innefattar också förmågan att vara opartisk i sitt bedömande av elever.

Ser vi på den statistik som finns i dag över antalet personer som är dömda för förförelse av ungdom, kan vi konstatera att det är ett litet fåtal som blivit dömda. Sammanlagt under de senaste åtta åren har 22 personer dömts för förförelse av ungdom.

Till sist, herr talman! Den grundläggande värderingen om att lagreglerna måste syfta till att skydda barn och ungdomar mot sexuella förbindelser, som kan medföra fysiska och psykiska skador för dem och kan försvåra för dem att i vuxen ålder få ett tillfredsställande sexualliv, har vi uppnått med den föreslagna ändringen.

Jag vill med det anförda yrka bifall till utskottets hemställan och avslag på reservation nr 1 samt de berörda motionerna.

Anf. 182 SVEN MUNKE (m) replik:

Herr talman! När man skall göra en lagändring utgår man ofta ifrån att det finns ett motiv för en sådan. Något motiv har emellertid inte redovisats vare sig i propositionen eller i Ulla-Britt Åbarks inlägg. Jag har mycket svårt att förstå att man vill göra en sådan förändring som massor av människor är emot. Jag sade i mitt huvudanförande att justitieutskottet har fått in mellan 700 och 800 skrivelser, som huvudsakligen har behandlat just ändringen gällande sexuella förbindelser lärare-elev. Dessutom har det kommit in ca 12 000 namnunderskrifter. Man måste väl tillmäta detta en viss betydelse, och man måste väl förstå att de som tar sig före att skriva till riksdagens justitieutskott känner oro för det som håller på att ske. Vi har då en lag som generellt förbjuder sådana förbindelser, och ingen har bett om att den skall ändras – inte ens Lärarnas riksförbund som tycker att den skall behållas. Martin Olsson påpekade att de verkligt tunga instanserna, skolöverstyrelsen, socialstyrelsen, domstolsverket och kriminalvårdsstyrelsen, vill behålla lagen. Jag kan inte förstå meningen med denna s. k. reform. Det handlar allra minst om en reform.

Anf. 183 MARTIN OLSSON (c) replik:

Herr talman! Av Ulla-Britt Åbarks anförande fick vi egentligen inte någon klarhet i varför denna lagändring behöver göras. Men först och främst vill jag säga att jag har läst propositionen, och till skillnad från Ulla-Britt Åbark har jag dessutom väckt en motion med anledning av den.

Ulla-Britt Åbark påstår att en enhällig utredning noggrant har övervägt denna lagändring. Ja, jag har respekt för att utredningen var enhällig, men för den skull har vi rätt att uttrycka vår uppfattning. Utredningen var även enhällig om att avskaffa incestparagrafen, men på den punkten avstod regeringen från att lägga fram förslag, eftersom det finns ett så brett motstånd.

Ett annat argument som har framförts här är att vi som har motionerat och som stöder reservationen inte skulle tro på lärarnas goda omdöme. Det är egentligen ett fantastiskt påstående. Då skulle man kunna säga att den som vill ha incestparagrafen kvar inte tror på föräldrars och släktingars goda omdöme. De allra flesta lärare och elever har självklart ett gott omdöme, men lagen har visat sig behövas. Eftersom Lärarnas riksförbund, som organiserar många av de lärare som just har elever i denna åldersgrupp, vill ha förbudet kvar, är det uppenbart att man från lärarhåll tycker att det är en bra lag. Det tycker också vi motionärer och reserverter.

Detta är självfallet en känslig fråga. Även en ändring är känslig. Ändrar vi lagen på det sätt som majoriteten föreslår, måste det upplevas som att samhällets inställning till relationen mellan lärare och underåriga elever på något sätt har ändrats. Eller anser Ulla-Britt Åbark att samhällets attityd trots lagändringen är densamma?

Jag vill också fråga: Har Ulla-Britt Åbark tagit del av vad de tunga remissinstanserna har framhållit? Jag citerade dem avsiktligt. Har inte skolöverstyrelsen, olika kvinnoorganisationer, utredningen Barnens rätt

m. fl. goda förutsättningar att bedöma denna sak? Har det inte funnits anledning för utskottsmajoriteten att ta hänsyn till de kraftfulla erinringar som dessa instanser har gjort? Till sist vill jag fråga: Vilka förbättringar medför denna lagändring och vilka försämringar skulle det innebära att i stället följa reservanterna och föra in ordet lärare i lagtexten?

Anf. 184 ULLA-BRITT ÅBARK (s) replik:

Herr talman! Sven Munke talade om skrivelser. Det är helt riktigt att det har kommit en otrolig massa skrivelser till utskottet. Sven Munke talade också om oron. Då tycker jag att vi tillsammans borde hjälpas åt för att dämpa den oro som finns och som jag tycker är helt obefogad i detta fall.

Det är en känslig fråga, Martin Olsson, och jag tror att attityderna i samhället inte har förändrats. De är desamma oavsett om vi får denna lag eller inte. Därför tycker jag att man kan ta bort denna regel. Man skall inte ha en regel som inte är till någon nytta.

Anf. 185 SVEN MUNKE (m) replik:

Herr talman! De som känner oro är naturligtvis i första hand föräldrar som har barn i skolan. Jag utgår från att alla ledamöter här i kammaren som har eller har haft barn kommer att stödja reservationen.

Anf. 186 MARTIN OLSSON (c) replik:

Herr talman! Jag ställde en rad frågor till Ulla-Britt Åbark, men jag fick inga svar, och detta kanske talade det tydligaste språket: det saknas motiv för att genomföra denna lagändring. Därför talar synnerligen starka skäl för att vi följer reservation 1, som, inom ramen för en något moderniserad utformning av lagtexten, behåller det nuvarande förbudet.

Det talas om att så många ungdomar går i skolan. Det är helt riktigt. Det är fler nu än någonsin som berörs av detta förslag. Det gäller gruppen 15–17 år, där huvuddelen av ungdomarna går i skola, endera i grundskolans högstadium eller i gymnasiet.

När det gäller beroendeförhållandet mellan lärare och elever: Även om man i den nuvarande skolsituationen kan tala om samarbete mellan lärare och elever, nya skolformer och ändrade attityder, betyder i de allra flesta skolor detta att få ett bra betyg väldigt mycket. Utifrån det beroendeförhållande som då föreligger i de flesta fall mellan lärare och elever finns det inga som helst skäl att upphäva den nuvarande paragrafen. Om vi gör det kommer vi inte ifrån att man då anser att attityderna i samhället har ändrats – såsom skulle ha blivit fallet om vi hade varit så kortsynta att vi hade ändrat den nuvarande incestbestämmelsen enligt kommitténs förslag.

Låt oss behålla denna regel om förhållandet lärare–underåriga elever, vilken jag tror har djup och stark förankring. Några motiv för dess avskaffande har inte framförts.

Anf. 187 TORE NILSSON (m):

Herr talman! I motion 2560 har jag hemställt att riksdagen skall avslå

regeringens förslag i proposition 105 om att upphäva 6 kap. 4 § brottsbalken. Utskottet avstyrker motionen. Reservation 1 tillstyrker den till en del, varför jag yrkar bifall till denna reservation. Men jag yrkar också bifall till motion 2560 i övrigt.

Jag vill här i korthet påpeka att lagtextens "grovt missbruk" tolkas annorlunda i propositionen än i den ursprungliga formuleringen i brottsbalken. Jag förtydligar: Propositionen ger begreppet "grovt missbruk" i gällande lagtext en helt annan innebörd än lagmotiven vid lagens tillkomst – utan att ändra lagtexten. Därmed blir regeringens lagförslag grundlagsstridigt, ty det strider mot grundlagsbestämmelsen i 8 kap. 17 § regeringsformen: "Lag får ej ändras eller upphävas annat än genom lag."

I striden om regeringens förslag att upphäva straffstadgandet med förbud för lärare att ha sexuellt umgänge med sina underåriga elever i åldern 15–18 år har följande inträffat.

Från början medgavs det helt korrekt av sexualbrottskommittén att det efter förbudets upphävande skulle bli praktiskt taget undantagslöst tillåtet för lärare att ha sexuellt umgänge med sina elever i berörda åldrar. Men inför ett ökande opinionstryck gav dåvarande justitieminister Rainer i regeringens remiss till lagrådet sken av att den enda kvarvarande paragrafen mot grovt missbruk sexuellt av annans beroende ställning skulle innebära ett förbud mot sexuellt umgänge mellan lärare och elev då "det är stor åldersskillnad mellan parterna och eleven är starkt beroende av lärarens betygssättning eller motsvarande".

Det är dessa nykonstruerade lagmotiv till en redan gällande lagtext som gör justitieminister Wickboms från Ove Rainer övertagna proposition grundlagsstridig. Enligt lagmotiven från 1965 till lagtexten om "grovt missbruk" fordras nämligen för tillämpningen av detta straffstadgande att den sexuellt utnyttjade "skall stå under ett tryck som är av allvarlig betydelse för honom". Som exempel anförs att en arbetsgivare eller arbetsledare förmår en underordnad till könsligt umgänge med hot om avsked.

Detta skulle för en elev motsvaras av att läraren hotar eleven med nedsatt betyg, kvarsittning, förflyttning, relegering eller någon annan konkret åtgärd från lärarens sida av allvarlig betydelse för eleven. I så fall blir det straffbart oavsett om läraren är ung eller gammal och oavsett i vilka ämnen läraren undervisar eleven. Det rör sig här om så dumdristiga åtgärder från lärarens sida att det är näst intill otänkbart att någon lärare skulle tillgripa sådana för att förmå eleven till sexuellt umgänge.

Enligt sexualbrottsutredningens betänkande förekommer det "ytterst sällan om ens någonsin" polisanmälan eller domstolssak om "grovt missbruk". I den enda undersökningen häromåret, 1976, förekom det inget sådant fall.

Jag upprepar. Propositionen ger begreppet "grovt missbruk" i gällande lagtext en helt annan innebörd än lagmotiven vid lagens tillkomst, utan att ändra lagtexten. Det är detta som gör regeringens lagförslag grundlagsstridigt. Det strider nämligen mot grundlagsbestämmelsen i 8 kap. 17 § regeringsformen, som jag nyss citerade: "lag får ej ändras eller upphävas annat än genom lag".

Jag vill ha uttalat detta tydligt under denna debatt och betonar det allvarliga i detta förhållande.

Låt mig också påpeka att enskilda kristna och olika församlingar i vårt land hävdar att förslaget i propositionen måste anses strida såväl mot bestämmelserna i föräldrabalkens vårdnadskapitel om föräldrars befogenhet och plikt att fostra sina barn som mot Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen att "respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse".

Förslaget strider också mot 1980 års läroplan för grundskolan, bl. a. mot följande av skolans angivna mål: "Att väcka respekt för rätten till personlig integritet är en huvuduppgift för skolan" samt: "De vuxna i skolan skall stödja föräldrarna i deras uppgift att fostra."

Det vore väl om riksdagen biföll de borgerliga motionerna och moderaternas och folkpartiets reservation i utskottet om att behålla det absoluta förbudet för lärare att ha sexuellt umgänge med sina underåriga elever. Läraren skulle då inte ha möjlighet att förmå eleven till sexuellt umgänge genom att utnyttja den beroende ställning eleverna alltid befinner sig i. Och sexuellt mera avancerade elever skulle inte heller kunna erbjuda lärare sina tjänster för att få bättre betyg, vilket väl har förekommit.

Jag vill också tillägga – det är något som jag har tagit upp i min motion: Ungdomar på psykiatriska kliniker och liknande vårdanstalter, ungdomar som är handikappade, psykiskt sjuka, utvecklingsstörda eller alkohol- eller drogberoende, har väl samma behov av skydd mot att bli sexuellt utnyttjade av personer som har tillsyn över dem, vare sig de intagits på ansökan eller – det enda som man i propositionen vill straffbelägga – på grund av myndighets beslut. Dessutom föreligger det alltid behov av det nu gällande allmänna förbudet mot att i annat fall sexuellt utnyttja underårigs beroende ställning t. ex. i anställningsförhållanden.

Vid en av Föreningen Etiska fonden i år föranstaltad enkät till föräldrarna till eleverna på mellan- och högstadiet i Hässelby Strands grundskola var det mellan 90 och 96 % av de svarande föräldrarna som sade ja till att behålla straffstadgandena mot sexuellt utnyttjande av underårigs beroende ställning. Omkring 10 000 personer har, som jag redan har nämnt, med sina namnunderskrifter protesterat hos justitieukskottet. Detta visar väl hur opinionen ligger i vårt land i dag.

Man talar här om en liberalare syn. När jag tänker på innebörden i ordet liberalare – friare – finner jag det upprörande. Från kristen synpunkt tycker vi att det är alldeles felaktigt att ta bort ett bra stadgande. Det är så mycket skada som har vållats av den upplösning som har skett när det gäller den kristna etiken. Jag vill allvarligt vädja till kammaren att stödja reservation nr 1. Jag vill också instämma i vad Sven Munke och Martin Olsson sagt här i dag.

Anf. 188 BIRTHE SÖRESTEDT (s):

Herr talman! Jag kommer i mitt anförande att ta upp två av yrkandena i

motion 2568 av Lars Werner m. fl., nämligen dels den del i 6 kap. 5 § som gäller sexuellt umgänge med syskon, dels den del i 6 kap. 7 § om sexuellt ofredande som gäller den som blottar sig eller begår liknande handlingar.

Motionärerna menar att regeringen fallit undan för en ålderdomlig syn, då en kriminalisering av sexuellt umgänge med helsyskon bibehålls, och yrkar att bestämmelsen avskaffas.

Sexualbrottskommittén menar att frivilliga sexuella förbindelser mellan vuxna personer ej skall bestraffas även om parterna är nära släkt. Kommitténs förslag på den här punkten fick emellertid ett mycket negativt mottagande, och även i den del som innefattar sexuellt umgänge med syskon har flera remissinstanser ställt sig negativa eller uttryckt sin tveksamhet till en avkriminalisering.

Tiden är inte mogen för en förändring. Det ligger helt i linje med den allmänna rättsuppfattningen att ha kvar bestämmelsen. Ett avskaffande skulle kunna undergräva en allmänt uppfattad tabuföreställning och på sikt komma att få en sådan innebörd som att sexuellt umgänge med syskon i princip är accepterat. Man kan inte helt bortse från såväl etiska som arvsbiologiska aspekter för att behålla bestämmelsen.

Utskottet har gjort den bedömningen att de skäl som talar för en kriminalisering väger över de skäl som kan anföras emot.

Det rör sig om ytterst få fall, och utskottet vill peka på att det finns utrymme för åklagare och domstol att avstå från åtgärder, vilket också remissinstanserna ansett som nödvändigt, i de fall då det inte finns något intresse från samhällets sida att ingripa.

Vidare yrkar motionärerna att blottande eller liknande handlingar mot vuxna ej skall behandlas som sexualbrott. De anser att det är fullt tillräckligt att de som begår sådana handlingar döms för förargelseväckande beteende.

När kriminaliseringen genom brottsbalken fick sin nuvarande utformning åberopades intresset av att vid behov kunna underkasta gärningsmannen behandling. Det pekades också särskilt på risken att de kunde göra sig skyldiga till allvarliga sexualbrott.

Huruvida blottare är farliga eller ej råder det delade meningar om. Sexualbrottskommittén menar att undersökningar visar att blottare som regel är ofarliga, medan flera remissinstanser pekar på att det finns utredningar som visar att män som gjort sig skyldiga till blottande, senare också gjort sig skyldiga till allvarliga sexualbrott. Blottande upplevs som synnerligen obehagligt. De som utsätts för detta är ofta osäkra på gärningsmännens avsikter och uppfattar många gånger situationen som mer hotfull än vad avsikten varit.

Sammantaget kan sägas att åtskilliga instanser är negativa eller tveksamma till en avkriminalisering av blottande eller liknande handlingar. Utskottet anser att sådana gärningar som innebär att någon på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot någon annan bör vara kriminaliserade genom särskild reglering.

Med det anförda yrkar jag avslag på motion 2568 i berörda delar och bifall till utskottets hemställan.

Onsdagen den
23 maj 1984

Sexualbrotten

Anf. 189 ANN-CATHRINE HAGLUND (m):

Herr talman! Inledningsvis vill jag uttrycka min tillfredsställelse över att vi nu äntligen diskuterar en revidering av bestämmelserna rörande sedlighetsbrott. En reform är utomordentligt angelägen, inte minst för att stärka den svagare partens – oftast kvinnans – ställning.

Utredningsarbetet har, som påpekats många gånger här i kväll, varit omfattande och väckt stor uppmärksamhet i den allmänna debatten. Debatten har väckt upprörda känslor till liv. Vi kan dock nu konstatera att debatten och reaktionerna i viss mån varit positivt vägledande vid utformningen av reformförslagen. Detta gäller exempelvis den s. k. incestparagrafen, och det är bra.

På ett par punkter är dock förslagen inte tillfredsställande. Den första punkten gäller frågan om sexuellt umgänge mellan lärare och elev. I den frågan vill jag hänvisa till vad Sven Munke anfört tidigare och yrka bifall till reservation 1.

Den andra punkten gäller frågan om juridiskt biträde. Ett flertal motioner, bl. a. 2565 av Siri Häggmark och 2566 av Margareta Gard m. fl. tar upp frågan om juridiskt biträde för den som utsatts för sexuellt övergrepp eller misshandel. Motionskraven är uttryck för uppfattningen att lika väl som den som utsatts för våldsövergrepp kan behöva få medicinsk hjälp för sina kroppsliga skador och social hjälp för att eventuellt reda ut familjesituationen och vara ett socialt stöd, krävs också juridisk hjälp under förundersökning och rättegång för målsägande.

Detta har man insett i Danmark och Norge, såsom också framgår av utskottsbetänkandet. I dessa länder skall polisen redan då t. ex. en kvinna gör anmälan om våldtäkt upplysa henne om hennes rätt att få juridiskt biträde. Hon behöver inte underkasta sig förhör hos polisen utan att ett juridiskt biträde är närvarande. Det juridiska biträdet har rätt att vara närvarande vid förhör med kvinnan såväl under förundersökningen som under rättegången och kan ställa ytterligare frågor till kvinnan.

I de norska bestämmelserna sägs uttryckligen att biträdet skall tillvarata målsägandes intressen i samband med förundersökningen och vid huvudförhandlingen samt att biträdet skall ge målsäganden den hjälp och det stöd som eljest är naturligt och rimligt i samband med saken.

Jag är bestört över att inte regeringen och sedan utskottet har följt systemet i Danmark och Norge, i synnerhet som det systemet överensstämmer med vad som förordas i motioner av representanter för de politiska kvinnoförbunden i Sverige och av företrädare för kvinnohus och kvinnojourer samt av jurister. Det är ju i synnerhet de som arbetar i kvinnohus och kvinnojourer som har lång praktisk erfarenhet av hur viktigt det är att vara bevandrad i den juridiska terminologin och atmosfären under polisförhör och i rättegångssalar.

Att ha varit utsatt för ett sexuellt övergrepp eller annat våldsövergrepp är mycket nedbrytande. Självförtroendet är oftast totalt knäckt. Att förordna en kontaktperson enligt socialtjänstlagstiftningen innebär ett värdefullt personligt stöd, men det räcker inte. En social kontaktperson kan inte som

ett juridiskt biträde eller ombud på ett naturligt sätt ingripa och ställa kompletterande frågor och förhöra målsäganden. Hela processen – anmälan, förundersökning, förhör, rättegång och dom är för de flesta en främmande och pressande upplevelse. Ett socialt personligt biträde, en social kontaktperson, kan här inte ersätta en jurist.

Om ett juridiskt biträde kopplas in genast kan också polisförhören bli effektivare. Skadeståndsfrågorna kan komma upp på en gång, vittnen och annan bevisning, t. ex. läkarintyg, kan föras fram tidigare, och rehabilitering kan påskyndas. Sannolikheten för att brottet beivras är större.

Visserligen skall polis och åklagare tillvarata kvinnans intresse. Säkerligen har man djup medvetenhet om detta och goda ambitioner. Men särskilt åklagarens arbetsbelastning är ju omvittnat stor, och man kan svärigen tro att åklagaren skall hinna att aktivt ge det stora juridiska stöd som krävs genom den rättsliga processen inkl. förundersökning.

Att propositionen föreslår särskilda utbildningsinsatser för alla som kommer i kontakt med dem som utsatts för övergrepp är bra. Men det ersätter inte heller behovet av ett juridiskt biträde.

Det är en mycket viktig rättssäkerhetsfråga att de som utsatts för någon form av sexuellt övergrepp eller misshandel får nödvändigt bistånd under hela det rättsliga förfarandet – ett juridiskt bistånd. Detta är viktigt dels för att den som utsatts för våldsovergreppet trots knäckt självförtroende, chocktillstånd och pressande förhör skall kunna uppleva balans och rättvisa under det rättsliga förfarandet, dels för att de som utsatts skall våga anmäla och underställa sig förhör. Mörkertalen när det gäller den här typen av brott är stora. Utskottet säger också att det onekligen finns skäl som talar för att målsäganden får ett juridiskt biträde, men föreslår det inte – och det är mycket beklagligt.

Reservation 3 av Gunilla André och Hans Petersson i Röstånga tar upp kravet på en generell rättighet inom rättshjälpens ram för målsägande i de fall det här gäller att få ett juridiskt biträde. Denna hjälp bör erbjudas målsäganden så snart brottsanmälan skett eller brottet eljest blivit känt för polisen. Hjälpen bör liksom rättshjälp genom offentligt biträde vara kostnadsfri.

Herr talman! Jag instämmer i reservation 3 och kommer att rösta på den.

I detta anförande instämde Gullan Lindblad, Margareta Gard och Barbro Nilsson i Visby (alla m).

Anf. 190 MAJ-LIS LÖÖW (s):

Herr talman! Jag vill också säga äntligen – äntligen är vi beredda att gå till beslut om en omfattande förändring av lagstiftning m. m. kring sexualbrotten.

Flera har redan beskrivit den 13-åriga trassliga väg av utredande som föregått det här betänkandet, och mot den bakgrunden finns det alltså all anledning att känna tillfredsställelse över att vi i dag står inför en genomgripande förändring av sexualbrottslagstiftningen. Jag vill också hävda att

beslutet kommer att kunna fattas i stor politisk enighet. Det vill jag understryka trots att det finns tre reservationer i delfrågor till justitieutskottets betänkande och att det är reservationer som helt naturligt dominerat debatten här i kammaren i dag. Detta får dock inte överskugga det faktum att vi faktiskt är överens om huvudinriktningen för den nya lagstiftningen och dess tillämpning.

Jag skall avstå från att räkna upp allt som är bra i propositionen och i stället ta upp en punkt där jag känner mig tveksam. Det gäller frågan om s. k. juridiskt biträde, dvs. någon form av juridiskt sakkunnig stödperson som skulle kunna biträda målsägaren/kvinnan under den rättsliga processen, alltifrån förundersökning till domstolsförhandling såväl i sexualbrotts- som kvinnomisshandelsmål.

En del har menat att det här skulle kunna inlemmas i den allmänna rättshjälpen, andra vill göra det helt kostnadsfritt. Kravet har vuxit fram ur de erfarenheter som alla de frivilliga kvinnojourgrupperna gjort i samband med den rättsliga prövningen av de fall som dessa grupper kommit i kontakt med. Av den anledningen finns det goda skäl att vara mycket lyhörd för detta krav.

Sexualbrottskommittén ansåg att de förändringar i lagstiftning och tillämpning som föreslogs, i kombination med de möjligheter som redan står till buds när det gäller juridiskt biträde, borde vara till fyllest, detta förutsatt att man gjorde det möjligt enligt rättegångsbalken för kvinnan att få ett personligt stöd av mera social karaktär.

Propositionens förslag går här i linje med kommitténs. Det gemensamma för de här två förslagen, om juridiskt stöd eller om socialt stöd, har varit ambitionen att ge kvinnan det stöd som är erforderligt för att hon skall våga och orka fullfölja sin rättsliga talan.

Jag skulle vilja dela upp den här problematiken i två delar. För det första måste ett grundläggande krav vara kvinnans självklara rätt att inte bara få en anständig prövning av sin sak utan också att hon skall få stöd för den av polis, åklagare, domare och nämndemän. Har man varit utsatt för ett brott, skall samhällets tjänstemän, som är satta att beivra brottet, också ställa upp för målsägaren.

I den mån det brustit på den punkten när det gäller våldtagna och misshandlade kvinnor – och det har det onekligen gjort – ankommer det på oss politiker att se till att sådana brister undanröjs i första hand. I det syftet finns det nu viktiga förslag i propositionen. Vi måste också kräva att de som genomför förundersökning och domstolsprocessen skaffar sig goda kunskaper kring den komplicerade problematik som sexualbrott och misshandel utgör. Därför är det bra att propositionen nu förutskickar material för utbildning och information i detta syfte.

Den andra frågan gäller om det, trots detta, finns anledning att komplettera det rättsliga stödet med mera generella möjligheter till juridiskt biträde. Ja, jag tror det. Det rättsliga förfarandet i sig kan te sig outhärdligt när man befinner sig i ett chocktillstånd efter ett brutalt övergrepp.

Då tror jag att ett *personligt* sakkunnigt juridiskt stöd kan bli avgörande för

förmågan att fullfölja förundersökning och rättegång. Men jag är också övertygad om att för många kvinnor kommer det att vara tillräckligt med den sociala stödperson som nu föreslås.

Trots att jag således tror att det blir nödvändigt att utöka möjligheten till juridiskt biträde och att det i så fall måste gälla alla typer av våldsbrott – som Hans Göran Franck talat om här – anser jag att det är rimligt att pröva i vad mån de nu föreslagna förbättringarna ger den effekt som förutsetts av sexualbrottskommittén. Jag noterar också att justitieutskottet med skärpa understryker behovet av en snabb utvärdering och omprövning, som ju också justitieministern sagt sig vara beredd att göra. Denna utvärdering kan också enligt min mening ge värdefulla kunskaper om hur reglerna och kostnadsansvaret m. m. för juridiska biträden skall utformas. Det viktiga för mig har varit att det redan nu klart slås fast att en sådan utvärdering avseende behovet av juridiskt biträde skall göras. Utskottet beställer ju också en utvärdering så snabbt som möjligt.

Jag vill också understryka vikten av att man i denna utvärdering tar till sig synpunkter och kunskaper från de frivilliga kvinnojourerna och inte bara från det som man skulle kunna kalla det "etablerade" rättsväsendet. Många av dessa kvinnogrupper har nu arbetat i flera år och har skaffat sig en stor erfarenhet.

Det har uttryckts farhågor för att införandet av systemet med sociala stödpersoner skulle försvåra införandet av systemet med juridiskt biträde senare. Jag har svårt att förstå den synpunkten. Behovet av socialt stöd kommer alldeles säkert att visa sig stort och, som jag sagt, för många också till fyllest. Här är det inte fråga om antingen eller – rätten till juridiskt biträde får i så fall komplettera den nu aktuella reformen.

Det är, herr talman, viktigt att notera att ingen egentligen sagt sig vara helt mot förslaget om juridiskt biträde. Justitieministern säger sig vara medveten om att man kan se frågan på olika sätt. Justitieutskottet säger att "det finns onekligen skäl som talar för". Det finns alltså en öppenhet för det här förslaget, och sista ordet torde inte vara sagt i och med den här riksdagsbehandling.

Till sist ett par ord om kriminalisering av prostitutionen. Om jag för ett ögonblick trodde att en lagstiftning riktad mot de prostituerades kunder kunde vara ett sätt att komma åt prostitutionen, skulle jag inte tveka att rösta för Gunilla Andrés reservation. I ett samhälle som kommit så långt i synen på jämställdhet och människovärde som vårt, måste det faktum att vi har en så pass utbredd prostitution betraktas som ett av våra stora misslyckanden. Därför är jag beredd att verka för varje samhällsinsats som kan bidra till att komma åt detta yttersta uttryck för kvinnoförakt och förnedring. Ingenstans i historien eller i vår omvärld kan vi dock hämta några exempel på att lagstiftning verksamt bidragit till detta. Tvärtom finns det otaliga exempel på att en kriminalisering drivit kvinnorna in i ännu groteskare beroendeförhållanden och ännu djupare förnedring. Jag menar att vi genom en kriminalisering med öppna ögon skulle så att säga sälja bort möjligheten till en mängd andra insatser mot prostitutionen, till priset av en lagstiftning som visserligen

skulle kunna ses som något slags uttryck för samhällets avsky, men knappast bli mer än ett slag i luften när det gäller tillämpningen.

I detta anförande instämde Gerd Engman, Ulla Johansson, Margareta Winberg och Inger Hestvik (alla s).

Anf. 191 ANN-CATHRINE HAGLUND (m) replik:

Herr talman! Maj-Lis Lööws anförande var en plädering, tycker jag, för ett juridiskt biträde. Maj-Lis Lööw sade att målsägande behöver ett personligt, sakligt och juridiskt stöd. Det är inte fråga om antingen eller, utan om både och. Ställer man sig bakom utskottets skrivning, ställer man sig bakom en lång fördröjning. Visserligen har utskottet sagt att man vill ha en utvärdering. Men en utvärdering tar tid. Det finns ju i dag en väldigt lång erfarenhet på området. Behovet av juridiskt biträde uttrycks av alla dem som har erfarenheter.

En motion som Maj-Lis Lööw och jag gemensamt har skrivit under säger att de kunskaper vi i dag har om den alldeles speciella situation som misshandlade kvinnor befinner sig i motiverar extraordinära åtgärder och utmynnar i krav på biträde. Jag tycker det är sorgligt att man på detta sätt försenar någonting som vi vet behövs.

Anf. 192 GUNILLA ANDRÉ (c) replik:

Herr talman! Också jag beklagar Maj-Lis Lööws ändrade inställning. Det var ju en motion som inlämnades redan i januari 1983, med Maj-Lis Lööw som första namn, och som insiktsfullt och beslutsamt yrkade att det skulle vara möjligt att få juridiskt biträde. Motionärerna var inte vilka företrädare som helst för de olika partierna. Maj-Lis Lööw stod som första namn, och sedan var det Ann-Cathrine Haglund, Kerstin Anér, Karin Andersson och Maj Kempe. Som sagt, det är beklagligt att Maj-Lis Lööw inte har modet att nu stå fast vid den uppfattning som hon då hade.

Maj-Lis Lööw talade varmt mot prostitution och talade om andra insatser. Jag uppfattade dock inte vilka andra insatser hon avsåg, som bättre skulle kunna leda till att vi får en minskad prostitution.

Jag anser att de skäl som hitintills har framförts mot mitt lagförslag inte har haft sådan tyngd att jag på något sätt har anledning att ompröva mitt ställningstagande.

Anf. 193 MAJ-LIS LÖÖW (s) replik:

Herr talman! Jag ville faktiskt i mitt anförande visa på den öppenhet som finns för detta förslag om juridiskt biträde. Jag tror inte att viagnar saken med att i dag blåsa upp några motsättningar och låsa fast oss i några positioner här i kammaren. Eftersom vi nu vet att utskottsmajoriteten har lagt fram detta förslag och det finns i propositionen, tycker jag det är viktigt att visa på den öppenhet som också finns för den här frågan.

Jag är inte säker på att det lagförslag som reservanterna vill att riksdagen skall begära från regeringen skulle leda till att det går så mycket snabbare att

få fram ett beslut än genom att bygga på de erfarenheter man gör när det gäller tillämpningen av den lag som vi nu står beredda att anta. Jag tror inte att det skulle gå så mycket snabbare att få fram ett beslut den ena eller den andra vägen.

Sedan vill jag bara säga till Gunilla André, att hon mycket väl vet vad jag menar med andra insatser. Det är ju framför allt de sociala insatserna som jag menar är otroligt mycket viktigare. De kan verkligen ge ett konkret resultat. Jag har emellertid mycket svårt att se hur en lagstiftning skulle kunna bli någonting annat än en abstrakt viljeyttring från samhällets sida.

Anf. 194 ANN-CATHRINE HAGLUND (m) replik:

Herr talman! Vi skall inte låsa fast oss i positioner, sade Maj-Lis Löow. Det gjorde vi när vi i januari 1983 tillsammans väckte en motion om juridiskt biträde och motiverade den med att det fanns erfarenheter och kunskaper som sade att det var nödvändigt med ett juridiskt biträde.

Med det anförande som Maj-Lis Löow har hållit i dag tycker jag att ståndpunkten är ganska klar: Det behövs ett juridiskt biträde. En försening genom den föreslagna utvärderingen är sorglig, när man vill tillförsäkra dem som varit utsatta för sexualbrott en rimlig atmosfär under den prövande rättegången.

Anf. 195 GUNILLA ANDRÉ (c) replik:

Herr talman! Maj-Lis Löow ansåg inte att det skulle gå snabbare om vi i dag tog ställning i enlighet med vårt yrkande i reservation nr 3. Men jag kan inte förstå annat än att det rimligen måste gå fortare om vi nu ger regeringen i uppdrag att utarbeta erforderliga författningsbestämmelser och snarast förelägga riksdagen ett förslag än om vi skall vänta på en utvärdering av hur utfallet blir när det gäller de andra stödpersoner som vi i dag är överens om.

I fråga om prostitutionen är jag helt inne på att vi givetvis måste försöka satsa på sociala åtgärder för dem som drivits in i könshandeln. Men det är också viktigt – och det har framförts sådana önskemål från dem som arbetar med de sociala insatserna – att vi från samhällets sida klart tar avstånd från prostitutionen. Det gör vi i lagstiftningen. Det är därför som jag anser att det är riktigt att rösta för en kriminalisering av prostitutionskunden.

Anf. 196 MAJ-LIS LÖÖW (s) replik:

Herr talman! Alla som har arbetat med prostitutionen har faktiskt inte tyckt att en kriminalisering av kunden skulle vara en bra och framkomlig väg.

Om det kan glädja Ann-Cathrine Haglund kan jag tala om att det inte bara var i januari förra året som jag skrev en motion om juridiskt biträde. Jag tror att det är flera år sedan jag här i riksdagen skrev den första motionen i detta ärende. Gemensamt för motionerna är emellertid att det i dem inte fanns något konkret förslag till hur reformen skulle se ut. Det gällde bl. a. frågan om kostnadsansvaret. Också i den debatt som nu förs har det lagts fram olika förslag på den punkten. En del säger att det skall vara helt kostnadsfritt, en del säger att rätten till juridiskt biträde skall finnas inom rättshjälpens ram. I

det senare fallet vet vi att det är förknippat med vissa kostnader.

Jag menar att just den föreslagna utvärderingen skulle kunna ge oss ett underlag för att så småningom komma fram till ett bra förslag. Det har Hans Göran Franck tidigare redogjort mycket bra för i sitt anförande.

Talmannen anmälde att Ann-Cathrine Haglund och Gunilla André anhållit att till protokollet få antecknat att de inte ägde rätt till ytterligare repliker.

Anf. 197 MARGARETA PERSSON (s):

Herr talman! Jag kommer att tala för kriminalisering av prostitutionens kunder.

Prostitutionen är det yttersta tecknet på kvinnoförnedring och på en patriarkalisk syn på sexualitet. I ett jämställt samhälle frodas inte prostitution. I ett samhälle som vill främja varma och ömsesidiga sexuella relationer mellan män och kvinnor kan knappast prostitutionen leva kvar. Prostitutionens flertusenåriga historia är historien om männens makt över samhällets olika institutioner. Det är också historien om kvinnornas underkastelse. Det är historien om männens erkända sexualitet och kvinnornas förnekade sexualitet. Det är historien om att männen delat in kvinnorna i två sorter – båda behövliga för deras behov. Den vanliga, normala kvinnan var hustrun och modern. Hon var den ärbara och anständiga, och hon fick till varje pris inte förknippas med skamliga laster, såsom sexuella behov. Men för mannens sexuella tillfredsställelse behövdes också den andra typen av kvinnor – horan. Horan blev representant för den kvinnliga sexualiteten – alla kvinnor som visade det minsta sexuella intresse var skamliga, och därmed ansåg sig männen ha fri tillgång till deras kroppar. Många kvinnor har blivit kallade för horor – utan att de någonsin tagit betalt för sin kropp. En del kvinnor har under oket av detta kvinnoförtryck tvingats sälja sin kropp under århundradenas lopp.

Många utredningar har grubblat över prostitutionen, men nästan hela tiden är det kvinnorna som utgjort problemet. Kunderna – de som efterfrågar kvinnorna – har bara nämnts i parenteser. Under tidsepoker då man önskat kväva prostitutionen har lagstiftningen inriktats mot kvinnorna. Männen har gått fria.

Prostitutionens bekämpare har egentligen varit av två slag: de som av strängt moraliska skäl tyckt illa om sexualitet och de som sett prostitutionen som en förnekelse av den sanna och riktiga sexualiteten. I debatten blandas ofta dessa grupper ihop.

Prostitutionen sägs ofta vara "världens äldsta yrke". Ändå har prostitutionen bytt ansikte, ökat och minskat i omfattning – allt efter den ekonomiska och sociala situationen i resp. samhälle. Behovet, efterfrågan, har skiftat mellan olika samhällsliga kulturer. Det är alltså samhällets utformning i social, ekonomisk och moralisk bemärkelse som avgör hur stor eller liten prostitutionen skall vara.

Det finns få saker som är så mytomsusade som prostitutionen. Nu har

omfattande utredningar och socialt fältarbete krossat de flesta myter. Myten om att det är kvinnor med särskilt stora sexuella behov som blir prostituerade är totalt krossad – det är i själva verket ofta tvärtom; det är kvinnor med en mycket negativ erfarenhet av sexualitet. Myten om att prostitutionen behövs för ensamma och handikappade män är också totalt krossad. Det är vanliga, gifta män i alla yrkeskategorier som går till prostituerade. Man räknar med att var femte man någon gång under sitt liv besökt en prostituerad. Tvärt emot vad som sägs blir i själva verket ofta "avvikande" män avvisade av de prostituerade.

Synen på sexualitet har totalt förändrats under bara några decennier. Kvinnors sexualitet har äntligen erkänts. Mycket av smussel och skam är borta. Nu handlar det om att både mannens och kvinnans sexuella behov behöver tillfredsställas.

Parallellt med denna sexualitetens frihetsrevolution borde prostitutionen drastiskt ha minskat. Men så blev det inte. Den gamla synen på sexualitet byttes hastigt ut mot något annat: kommersialismens förtingligande av sexuella relationer. Under de tider då sexualiteten omgärdats med förbud och skam, där män under långa tider hållits avskilda från kvinnor, där är det mer begripligt att männens sexuella behov kanaliseras till prostituerade – eftersom de var de enda kvinnor som var "tillåtna". Men när så sexualsynen ändrades ökade helt uppenbart möjligheterna till normala sexuella kontakter, baserade på ömsesidiga relationer mellan män och kvinnor. "Behovet" av prostitutionen borde därför drastiskt ha minskat.

Men just i den tidsperiod när sexualiteten äntligen befriades från sina bojor och kvinnorna började resa sig efter sekler av förtryck slog det kapitalistiska samhällets motor obarmhärtigt till. Här fanns nya marknader, här kunde göras pengar, och sexualiteten som underliggande budskap i nästan all reklam blev ett faktum. Den sexuella kärleken, som förut varit instängd i sängkammarens mörkaste hörn, blev plötsligt en lockande vara som kunde köpas på kapitalets marknadstorg.

Så blev sexualiteten ändå inte befriad. Den blev belagd med nya bojor. I det kommersiella utbudet förlorade sexualiteten all kontakt med mänskliga känslor, med ömhet och värme.

Prostitutionen kunde leva vidare, trots att de egentliga grundvalarna förändrades. Parallellt med debatten i dagspressen om jämställda könsroller fördes den råa, manliga sexualitetens syn på kvinnan som en kropp fram i enorma upplagor av herrtidningarna.

Vi har också fått kunskap om prostitutionen. Vi vet i dag att det är "vanliga", gifta män som går till prostituerade. Vi vet också att de kvinnor som fastnar i prostitutionen snabbt tar steget från att tillhöra det normala samhället till att tillhöra en subkultur, där våld och förnedring är så vardagligt, att det helt enkelt blir en s. k. normal del av livet.

Men vad som händer med de hundratals "tillfällighetsprostituerade" som finns varje år vet vi mindre om. Vi kan bara ana att tiden som prostituerad sätter sina outplånliga spår. Mansföraktet och självföraktet riskerar att leva kvar för evigt.

Kvinnovåldet, såväl våldet inom hemmet som det som drabbar prostituerade, har ökat. Prostituerade vågar allt mindre arbeta ensamma. En del tolkar den ökade manliga aggressiviteten som ett tecken på att männen inte klarat av den nya kvinnorollen, att de inte har klarat av att anpassa sin egen roll för att möta kvinnan på ett jämställt plan. Den prostituerade kvinnan blir därmed en flyktväg – man slipper ta itu med jobbiga relationer hemma. Därmed står den prostituerade kvinnan i vägen för möjligheterna för män och kvinnor att bygga upp ömsesidiga och respektfulla relationer. Så länge mannen kan fly undan, så länge kan jämställdhet inte uppnås.

En kriminalisering av kvinnorna avvisar vi motionärer. Det är alltid mot kvinnor lagstiftning satts in under tidigare skeenden, aldrig mot kunden.

Ett argument mot kriminalisering i någon form som ofta förs fram är att det totala samhällseliga mönstret först måste ändras. Men det samhällseliga mönstret på det sexuella området har totalt förändrats under de senaste decennierna. Prostitutionen försvann inte alls, trots den totalt förändrade samhällsbilden. De som kunde tjäna pengar på den nya sexualsynen slog nämligen raskt till. Det är ett argument som talar för en kriminalisering i dagens läge. Det är inte primärt den sexuella nöden som nu är grogrund, utan den kommersiella könsexploateringen. 1976 nådde prostitutionen sin kulmen. Då förbjöds sexklubbar. Därefter minskade prostitutionen med ungefär hälften. Det visar att lagstiftning har effekt.

Ett annat argument som förts fram är omtanken om de prostituerade. Man menar att om prostitutionen blir mer dold får man färre möjligheter att stödja de prostituerade. Men eftersom de prostituerade inte bör kriminaliseras är det inget som hindrar dem från att söka eller ta emot hjälp från sociala instanser. Vi är naturligtvis medvetna om att en kriminalisering kan medföra att det blir något svårare att nå de prostituerade, men det är vår fasta övertygelse att kriminaliseringen på sikt kommer att få till följd en kraftig minskning av antalet prostituerade. "Vanliga" män kommer inte att våga riskera sin sociala ställning.

Jag vill i det sammanhanget citera ett par rader ur ett uttalande som de socialarbetare som jobbar just med den grövsta prostitutionen, med gatuprostitutionen i våra storstäder, har antagit:

"Vi socialarbetare och poliser samlade till nordisk konferens om könshandeln har enats om följande uttalande:

Vår gemensamma kamp mot könshandeln i Sverige och Norge har fått oss att inse att den nuvarande legala hållningen i väsentliga avseenden försvårar våra möjligheter att stävja könshandeln och på samma gång hjälpa de prostituerade till ett drägligt liv." Dessutom säger man följande: "Därför vill vi allvarligt uppmana beslutsfattarna att på nytt seriöst överväga en förändring av den legala hållningen."

De som i bokstavig bemärkelse arbetar på gatan med de prostituerade tror alltså inte att en kriminalisering skulle förvärra deras arbete. Tvärtom tror man att en sådan skulle vara till hjälp för dem.

Vi har ju antagit en lagstiftning mot barnaga. Det här är exakt samma typ av lagstiftning. Vi kan inte se allt som händer bakom hemmens dörrar. Ändå

har vi lagstiftat om det. Det har vi gjort därför att vi vill markera vår uppfattning: Man skall inte slå barn. Det här är samma sak: Man skall inte köpa kvinnokroppar.

Riskerna med att förbjuda det största kvinnoförtrycket, att män köper kvinnor, torde vara små i jämförelse med alla de offer som följt, och följer, i prostitutionens spår. Propositionen föreslår en mycket skärpt lagstiftning för allt som kan betraktas som koppleri. Då måste jag fråga: Är det verkligen rimligt att straffbelägga en fastighetsägare som hyrt ut en lägenhet där prostitution förekommer även om han inte tjänat några extra pengar på det? Han blir alltså straffad för att ha främjat en verksamhet som laglig. Är han verkligen större skurk än den man som köper en kvinnas kropp? På samma sätt kommer den som ofta, utan att ta betalt, uppger adresser till prostituerade att kunna åtalas. Jag tycker att det är dubbelmoral att kriminalisera den som ger upplysningar medan man låter den som utför handlingen gå fri.

Sammanfattningsvis: Vi har under de senaste decennierna uppnått en sådan sexuell befrielse i vårt samhälle att något behov av prostitution i gammal bemärkelse inte längre föreligger. Det som numera ligger bakom prostitutionen är ett fortsatt kvinnoförtryck, ett kommersialiserande av sexualiteten och ett reducerande av denna till en vara. Ett fortsatt accepterande av att män köper kvinnors kroppar utgör ett hinder i det pågående arbetet med att uppnå jämställdhet mellan könen. Vidare hindrar det män och kvinnor från att mötas som jämlikar i ett ömsesidigt sexuellt förhållande som ger större utbyte även för männen.

Vid omröstningen kommer jag att rösta för reservation 2, som innebär bifall till min och Ingrid Anderssons motion.

I detta anförande instämde Ingrid Andersson (s).

Anf. 198 KARIN ANDERSSON (c):

Herr talman! Jag förstår att det inte är särskilt populärt att debatten förlängs vid den här tidpunkten på kvällen. Jag skall därför fatta mig kort. Efter att ha lyssnat till Maj-Lis Lööws anförande här tidigare i kväll kan jag emellertid inte underlåta att gå upp i talarstolen.

Maj-Lis Lööw talade länge. Med tanke på de avslutande orden i hennes anförande förstår jag varför. Jag erkänner gärna att jag blev våldsamt besviken. Hennes namn står ju först bland namnen under en fempartimotion, av vilken även jag är en av undertecknarna. Där kräver vi juridiskt biträde åt kvinnor som utsatts för sexuellt övergrepp eller för misshandel. Hela Maj-Lis Lööws anförande gick ju ut på att försvara och förklara behovet därav. Samtidigt deklarerade hon dock att hon inte kommer att rösta för en motion som hon själv varit med om att underteckna.

Jag minns mycket väl med vilken iver och vilken intensitet vi överlade när vi skrev denna motion. Samtliga tyckte vi att den var oerhört viktig. I motionen gick vi ett steg längre än vad sexualbrottsutredningen hade gjort. Jag upplever det som väldigt upprörande att Maj-Lis Lööw på det här sättet frångår det yrkande som vi alla upplevde som viktigt.

Det är inte heller så att utskottet står bakom detta och bara vill dröja med det. Utskottsmajoriteten säger på s. 29:

”Det är emellertid inte behovet av rent rättsligt bistånd utan behovet av personligt stöd för målsäganden i samband med förhör och liknande under förundersökningen och det processuella förfarandet i övrigt som står i förgrunden för utskottets överväganden. Här är det inte i första hand juridiska kvalifikationer som krävs av biträdet.”

I motionen förklarar vi just varför det är de juridiska kvalifikationerna som är de viktigaste. Det var vi helt överens om. Det är inte det personliga stödet som är det viktigaste i den här frågan. Det är viktigt också, och det är alla överens om, men det är de juridiska kvalifikationerna som behövs för att kvinnorna verkligen skall få det stöd de behöver.

Jag yrkar alltså bifall till reservation 3.

Jag hade inte tänkt att delta i denna debatt, men när jag ändå gör det vill jag också yrka bifall till reservation 2 av Gunilla André.

Det är viktigt att samhället tar avstånd från prostitutionen som företeelse, och det sätt som ett lagligt samhälle har att ta avstånd från företeelser är kriminalisering och lagstiftning. Det kan finnas skäl för och emot, men jag skall inte förlänga debatten med att ta upp de skälen eller med att ytterligre motivera mitt ställningstagande. Jag vill bara yrka bifall till reservation nr 2.

Maj-Lis Löow sade att de sociala åtgärderna är viktigare. Men det finns ingen motsatsställning mellan sociala åtgärder och en kriminalisering. Det är insatser som naturligtvis behöver göras parallellt.

Anf. 199 MAJ-LIS LÖÖW (s):

Herr talman! Jag skall fatta mig mycket kort.

Jag är mycket ledsen över att Karin Andersson skulle behöva bli så upprörd. Jag tycker att jag försökte klarlägga att jag personligen tror att det kommer att bli nödvändigt att utöka möjligheten till juridiskt biträde. Jag motiverade också varför jag tycker det. Självklart kommer jag också att verka för detta i framtiden. Men jag tycker faktiskt också att jag skulle kunna få åtminstone någon form av om inte förståelse så åtminstone respekt för att jag tycker att det är rimligt att man tar till vara de erfarenheter som vi nu får av en totalt ny lagstiftning, som vi alla är överens om. Erfarenheterna av utökade möjligheter till socialt biträde kan vara mycket värdefulla då vi skall utforma reglerna för juridiskt biträde, för kostnadsansvar m. m.

Anf. 200 KARIN ANDERSSON (c):

Herr talman! Självklart kommer jag att verka för att kvinnor i denna situation skall få juridiskt biträde, säger Maj-Lis Löow. Det är väl inte så självklart, eftersom Maj-Lis Löow i dag föredrar att inte rösta med den reservation som skulle ge de möjligheterna.

Överläggningen var härmed avslutad.

(Beslutet redovisas efter debatten om justitieutskottets betänkande 26.)

Anf. 201 TALMANNEN:

Kammaren övergår nu till att debattera justitieutskottets betänkande 26 om ändring i lagen om kriminalvård i anstalt m. m.

Nr 152

Onsdagen den
23 maj 1984

Kriminalvård i anstalt m. m.

*Kriminalvård i
anstalt m. m.*

Anf. 202 SVEN MUNKE (m):

Herr talman! Narkotikabrottslighetens utbredning har för kriminalvårdens del blivit allt svårare att bemästra. På anstalterna fortsätter missbruk och narkotikahandling. Justitieutskottet har under senare år upprepade gånger slagit fast att det inte är godtagbart att intagna utan narkotikaproblem skall behöva vara tillsammans med missbrukare och på så sätt utsättas för risken att bli narkomaniserade under anstaltsvistelsen. Lika självklart är att missbrukare avskärs från tillförsel av droger i stället för att få vård för missbruket. Det är näst intill skandal att man inte med alla medel förhindrar narkotikahandlingen på anstalter. Många intagna har också vitsordat att de har blivit beroende av droger under sin anstaltsvistelse. Den inbyggda motståndskraften, som vederbörande hade under ett liv i frihet, blir av naturliga skäl försvagad genom vistelsen i fängelse – vilket inte är en märkvärdig reaktion.

Åtgärder för en differentiering av anstaltsklientelet måste således vidtas av regeringen för att inte kriminalvård på anstalt skall bli inkörsporren till ett narkotikaberoende, speciellt för unga intagna. De skärpta regler som föreslås i den proposition och det utskottsbetänkande som vi nu behandlar, innebär ökade möjligheter till en förbättrad situation. Det hälsar vi med tillfredsställelse samtidigt som vi konstaterar att dessa åtgärder är ett tillgodoseende av vissa krav som vi framställde i en reservation med anledning av justitieutskottets betänkande 1981/82:49.

Målsättningen måste vara att göra alla anstalter narkotikafria. I detta hänseende får ingen möda sparas och inga utvägar lämnas oprövade. Det är vår uppfattning att vi i det synsättet har större delen av svenska folket bakom oss.

Utskottet instämmer också i både departementschefens och den moderata motionens uttalade oro över narkotikasituationen på anstalterna. Utskottet ser också "det framlagda lagförslaget som ytterligare ett steg på vägen i ansträngningarna att komma till rätta med narkotikaproblemen på anstalterna".

Men, herr talman, detta understryker egentligen att majoriteten i utskottet inte själv tror på vad man skriver. Man talar om ytterligare ett steg. Vi moderata ledamöter vill inte ta ett steg. Vi vill ta ordentliga kliv. Förhållandena är, som jag förut nämnt, skandalösa. Det finns faktiskt återfallsförbrytare som bävar för en förnyad anstaltsvistelse just med tanke på drogmissbruket, som florerar mycket allmänt.

I vår motion 2778 föreslår vi att politiken inriktas ännu tydligare mot att differentiera klientelet på anstalter med hänsyn till narkotikabelastningen.

Missbrukare måste hållas skilda från icke missbrukande langare, och dessa två kategorier måste i sin tur hållas skilda från dem som inte befattar sig med narkotika. Hur detta skall ske och vilka åtgärder som måste sättas in bör ankomma på regeringen att överväga. En ändring i enlighet med vad som anförs i motion 2778 är en så viktig och angelägen åtgärd att den skyndsamt måste genomföras.

Jag yrkar härmed bifall till reservation 1.

Jag övergår nu till frågan om särbehandling av vissa långtidsdömda.

I permissionsutredningens betänkande 1981:14, Straffverkställighet för vissa långtidsdömda m. m., föreslogs bl. a. en särslagstiftning för vissa särskilt brottsbenägna långtidsdömda. Utredningen föreslog sålunda att det i brottsbalken skulle införas bestämmelser om s. k. särskild verkställighet. Tanken var att domstolen vid ådömande av fängelse i lägst fyra år skulle förordna om särskild verkställighet av straffet, om den dömd hade gjort sig skyldig till särskild allvarlig brottslighet, som riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa, och det med hänsyn till brottets art eller annars förelåg risk för att den dömd under verkställigheten skulle komma att fortsätta en sådan brottslig verksamhet.

Utredningen föreslog också att verkställigheten och särbehandlingen skulle ske vid särskilda riksanstalter med hög säkerhet och stor personaltäthet.

Med andra ord kan man påstå att särbehandlingen av vissa dömda i sak innebär tillskapande av en ny påföljdsform. Utskottet anför att man även tidigare har behandlat motioner med förslag till liknande påföljdssystem men avvisat dessa under hänvisning till, som det hette, "icke obetydliga nackdelar från humanitär och behandlingsmässig synpunkt". Utskottet trodde inte heller på förslagens effektivitet.

I det här sammanhanget kan man, herr talman, inte underlåta att hänvisa till att det här handlar om ett ringa antal dömda, som skulle få denna särbehandling. Detta klientel har ofta kalkylerat med risken för upptäckt. Det handlar om kallblodiga brottslingar som är farliga för samhället och för många enskilda människor. Dessa brottslingar tar aldrig själva humanitära hänsyn i sin hantering. Varför skall då samhället i sin strävan att bekämpa brottsligheten använda alltför mjuka metoder?

Vi moderata ledamöter i justitieutskottet anser att det ur rättssäkerhets-synpunkt är viktigt att förordnande om särskild verkställighet införs och att förordnandet om sådan görs av domstol.

Jag yrkar bifall till reservation 2.

Sedan skall jag ta upp villkor för besök m. m. Narkotikakommissionen har föreslagit ytterligare skärpningar av regelsystemet, något som regeringen emellertid i sin proposition 148 avvisat. Det gäller bestämmelser om villkor för besök, brevgranskning och skyldighet att lämna urinprov. Enligt vår uppfattning är narkotikakommissionens förslag på dessa punkter ägnade att bättre bemästra narkotikasituationen på anstalterna och bör alltså genomföras.

I sin PM nr 4 har narkotikakommissionen bl. a. föreslagit att i de fall där

det föreligger risk att en intagen skall nyttja eller förfara olagligt med narkotika inom anstalten skall man inte tillåta s. k. kompisbesök, utan besök skall endast beviljas närstående. Andra besök som kan bedömas vara till gagn för den intagne skall naturligtvis också medges.

Departementschefen lägger inte fram något förslag i ämnet och menar att nuvarande bestämmelser för besök är tillräckliga och att det enligt hans mening inte finns underlag för en sådan skärpning som kommissionen föreslår. Enligt personal och intagna är det emellertid vanligt att just i samband med besök införa narkotika på anstalterna.

Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 oktober 1982 skärptes bestämmelserna i olika avseenden för besök. Det tycker vi är bra, men i likhet med narkotikakommissionen anser vi att en ytterligare skärpning är befogad. Utskottet hänvisar till den korta tid som de nya skärpta bestämmelserna varit i kraft och avvisar motionsförslaget i denna del. Man kan ställa frågan om utskottets majoritet avstår från att införa en skärpning i kampen mot narkotika på anstalter bara för att nuvarande mildare bestämmelser varit i kraft för kort tid.

I den moderata motionen 2778 framförs också önskemål om skärpta regler för granskning av brev till intagna på slutna lokalanstalt och skyldighet för häktad att lämna urinprov, om misstanke om narkotikabrott föreligger. Narkotikakommissionen har också diskuterat dessa frågor, dock utan att lägga fram direkta förslag. Vi moderata ledamöter i utskottet menar emellertid att dessa motionsvägen framförda önskemål gäller vapen i kampen mot narkotika på anstalter.

Om den kampen är – det vill jag understryka – utskottets samtliga ledamöter överens, men vi moderater vill ha fastare regler i enlighet med vår motion. Den mjuka linje som hittills tillämpats, dock med vissa skärpningar på senare tid, har ju inte lyckats – den saken är allmänt känd. Förbättrade metoder i narkotikabekämpningen är därför motiverade, och vår uppfattning är att skärpningar i enlighet med våra förslag är ett sätt att nå framgång på området.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservation 3.

Anf. 203 PER ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! Om det kan glädja någon kan jag anmäla redan från början att jag tänker använda högst hälften av anmäld taletid.

I betänkande nr 26 från justitieutskottet till innevarande riksmöte föreslås, med anledning av proposition från regeringen, ändring i lagen om kriminalvård i anstalt. Från vänsterpartiet kommunisterna har med anledning av regeringens proposition avgivits motion nr 2777. I denna partimotion följer vi från vpk upp en inställning till kriminalvården som vi intagit sedan den nuvarande lagen kom till. Genom att vpk inte är företrätt i justitieutskottet har motionen inte kunnat följas upp med någon reservation till det nu förevarande utskottsbetänkandet.

I vår motion hemställs att riksdagen antar propositionen 1983/84:148 om ändringar i lagen om kriminalvård i anstalt utom i fråga om 20 §. Vi föreslår

Onsdagen den
23 maj 1984

*Kriminalvård i
anstalt m. m.*

att ett antal detaljbestämmelser i denna paragraf skall utgå. Vi anser att det räcker med ett enda rekvisit för att mot den intagnes vilja hålla honom i avskildhet. Vi anser att det räcker med att i lagtexten ange att den intagne får hållas avskild från andra intagna, om det är nödvändigt med hänsyn till påtaglig fara för den intagnes eller annans säkerhet till liv eller hälsa. Den i propositionen och av utskottet föreslagna specifikationen i fyra stycken av skälen för isolering av intagen anser vi sålunda onödig. Såsom också utskottet självt säger i stycke två på s. 13 i betänkandet är bestämmelserna i 4 § en undantagsregel, som skall tillämpas med återhållsamhet. Om den också i praktiken skall bli en undantagsregel, förefaller det oss omotiverat att ha en så utförlig beskrivning i lagtexten om när den skall tillämpas.

Den grundläggande utgångspunkten för våra kriminalpolitiska ställningstaganden är att det skall kunna bedrivas en verklig vård av dem som är intagna på kriminalvårdsanstalter. Den nu använda termen "kriminalvård" i stället för fängelsestraff skall ju rimligen också markera att det numera skall gälla vård. Vård måste innebära att människor som begått brott skall återföras till ett normalt samhällsliv. Skall detta kunna bli möjligt, får vistelsen på kriminalvårdsanstalt inte bli psykiskt nedbrytande. Vår uppfattning är att isolering, i varje fall för många människor, kan bidra till att den isolerade lider psykisk skada. En sådan skada måste rimligen försvåra vederbörandes rehabilitering till ett normalt samhällsliv inom lagens ramar. Det är på dessa grunder vi har intagit en restriktiv hållning till isolering av intagna inom kriminalvården. Att sedan vissa intagna på egen begäran vill leva i avskildhet får givetvis accepteras. En självvald avskildhet torde inte heller leda till psykisk skada.

Om det inom den verkliga kriminalvården kommer att råda någon större skillnad, beroende på om 20 § får den lydelse som utskottet föreslår eller den som vi föreslår i vår motion, beror på hur lagen tillämpas. Vår uppfattning är dock att den av oss föreslagna lydelsen innebär en grund för en mer restriktiv tillämpning av isolering av intagna. Därför, herr talman, yrkar jag bifall till motion 1983/84:2777.

Anf. 204 LISA MATTSON (s):

Herr talman! Jag talar inte med hänsyn till den sena timmen, när jag konstaterar att det inte finns någon som helst anledning enligt min bedömning att dra upp en debatt om narkotikasituationen på fängelser, bekämpandet av narkotikamissbruket samt isoleringsstraffet med utgångspunkt i justitieutskottets betänkande nr 26. Den proposition som ligger till grund för detta betänkande är inte av den karaktären. Propositionen grundar sig på tre krav, varav ett är ganska viktigt. Det kommer från allmänna häktet i Stockholm, som har begärt att statsmakterna skall ge vägledning och bestämmelser för hur man skall förfara, när en intagen håller på att dö på grund av vägran att inta föda och vatten. Det konstateras nu att sådana fall, som tyvärr inträffar ibland, måste följas noggrant och ställas under läkaruppsikt: Ingenting hindrar enligt svenska lagar och bestämmelser att han förs till sjukhus och t. o. m. tvångsmatas.

Det andra kravet ställs i PM nr 4 från narkotikakommissionen, vari begärs att en del av förslagen skall genomföras redan nu, nämligen detta att de som är intagna för grova narkotikabrott inte skall få besök av andra än mycket nära anhöriga.

Förslaget har remissbehandlats, och remissutlåtandena var mycket blandade. Regeringen och utskottsmajoriteten har funnit att de ändrade rutiner som redan är genomförda på våra kriminalvårdsanstalter, där man ganska noggrant undersöker också dem som inte är nära släkt med den som sitter inne, har haft mycket god effekt. Det finns inget att anmärka på.

Följaktligen har regeringen inte lagt fram något förslag i denna riktning, och utskottsmajoriteten gör samma bedömning. Jag yrkar på utskottsmajoritetens vägnar avslag på reservation 3 beträffande villkor för besök.

Den tredje skrivelsen kommer från kriminalvårdsstyrelsen. För att göra en lång historia mycket kort: Vi hade en gång en moderat justitieminister som tillsatte en utredning, den s. k. permissionsutredningen, och denna lade fram ett förslag som mynnade ut i att personer dömda till fängelse i över fyra år skulle förvaras på särskilda anstalter med särskilt stor personaltäthet, där det nästan var omöjligt att komma ut på permission och där censuren var kraftigt beträffande brev och telefon. Det förslaget blev nästan totalt nedgjort av remissinstanserna. De sade att det handlade om principer som stred mot all ideologi som funnits i svensk kriminalvårdslagstiftning under hela 1900-talet. Justitieministern som efterträdde den moderate – han var opolitisk – tog också avstånd från förslaget.

Moderaterna har emellertid hela tiden krävt denna särbehandling för grova narkotikaförbrytare med långa strafftider. De har återkommit gång efter annan med förslaget. Vi har yrkat avslag på det, och riksdagen har följt vårt avslagsyrkande. Jag upprepar bara vad vi sagt tidigare: Vi vill inte ha någon särbehandling för vissa långtidsdömda. Jag yrkar alltså avslag på reservation 2.

Jag vill också be att få yrka avslag på reservation 1. Jag yrkar alltså bifall till utskottets hemställan.

Att det har kommit en del ändringsförslag beror på att den minister som avfärdade tanken på specialfängelse för långtidsdömda ändrade personkretsen. Han satte ner straffskalan från lägst 4 år till lägst 2 år. Det innebar att det fanns en viss osäkerhet när riksdagen fattade beslut om propositionen. Men vi var framför allt angelägna om att personkretsen inte skulle bli alltför stor. Därför angav vi bara att det skulle gälla grova narkotikabrottslingar.

Nu har det visat sig att den aktuella bestämmelsen behövs i en del ytterligare fall – inte bara för personer dömda för grova narkotikabrott utan också personer som dömts för försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till sådant brott. Dessutom säger man att kretsen bör utsträckas till att omfatta också sådana som är mycket flyktbenägna eller benägna att planera fortsatt brottslighet under verkställighetstiden. Bestämmelsen skall användas med ytterst stor återhållsamhet.

Det har visat sig att det finns ett behov av en utvidgning av bestämmelserna. Det har också visat sig att isoleringsbestämmelserna behövs.

I vpk-motionen vänder man sig mot att isoleringsbestämmelserna får användas med hänsyn till rikets säkerhet. Jag måste väl då också påpeka att de har behövt användas vid ett par tillfällen. Jag yrkar alltså avslag på vpk-motionen.

Jag vill tillägga att vi hade en lång och mycket analytisk debatt om isoleringsstraffet 1980, då vi antog nuvarande isoleringsbestämmelser. Det är bara det att den här skärpningen av isoleringsbestämmelserna också behövs.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan i justitieutskottets betänkande nr 26.

Anf. 205 SVEN MUNKE (m):

Herr talman! Med hänsyn till den långt framskridna tiden skall jag fatta mig mycket kort.

Att vi kräver en särbehandling sammanhänger med att vi vet att brottslig verksamhet fortfarande kan pågå inom anstalterna. Det gäller inte bara narkotikabrottslighet utan det gäller också ekonomisk brottslighet.

När det gäller narkotikakommissionens PM, som har nämnts här vid flera tillfällen, vill jag säga att den kommissionen inte ger ut några PM om det inte är befogat. Det gäller en differentiering i anstalt mellan narkotikabrottslingar och sådana som är narkotikafria. Denna PM stöder moderaterna.

Överläggningen var härmed avslutad.

Justitieutskottets betänkande 27

Mom. 2 (polismansbegreppet)

Utskottets hemställan bifölls med 231 röster mot 88 för reservation 1 av Arne Svensson m. fl.

Mom. 4 (polismans rapporteringsskyldighet)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av Arne Svensson m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 5 (användning av våld)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 3 av Arne Svensson m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 6 (ingripande vid ordningsstörningar m. m.)

Utskottets hemställan bifölls med 286 röster mot 30 för reservation 4 av Hans Petersson i Röstånga.

Mom. 9 (polisens rapportering till körkortsregistret)

Utskottets hemställan bifölls med 299 röster mot 18 för utskottets hemställan med den ändring däri som föranleddes av bifall till motion 2580 av Per Israelsson m. fl. i motsvarande del. 1 ledamot avstod från att rösta.

Mom. 10 (polislagens regler om kroppsvisitation)

Utskottets hemställan – som ställdes mot motion 2580 av Per Israelsson m. fl. i motsvarande del – bifölls med acklamation.

Nr 152

Onsdagen den
23 maj 1984

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Justitieutskottets betänkande 25

Mom. 1 (våldtäkt m. m.)

Utskottets hemställan bifölls med 300 röster mot 17 för motion 2568 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 2 (sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m.)

Utskottets hemställan bifölls med 186 röster mot 133 för reservation 1 av Arne Svensson m. fl.

Mom. 3 (sexuellt umgänge mellan syskon)

Utskottets hemställan – som ställdes mot motion 2568 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del – bifölls med acklamation.

Mom. 4 (sexuellt ofredande)

Utskottets hemställan – som ställdes mot motion 2568 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del – bifölls med acklamation.

Mom. 5 (kriminalisering vid prostitution)

Utskottets hemställan bifölls med 294 röster mot 23 för reservation 2 av Gunilla André. 3 ledamöter avstod från att rösta.

Mom. 7 (juridiskt biträde)

Utskottets hemställan med godkännande av utskottets motivering bifölls med 222 röster mot 92 för utskottets hemställan med godkännande av den i reservation 3 av Gunilla André och Hans Petersson i Röstånga anförda motiveringen. 5 ledamöter avstod från att rösta.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Justitieutskottets betänkande 26

Mom. 2 (placering i avskildhet)

Utskottets hemställan bifölls med 302 röster mot 17 för motion 2777 av Lars Werner m. fl.

Mom. 4 (differentiering av intagna på anstalter m. m.)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 1 av Björn Körlof m. fl. – bifölls med acklamation.

Nr 152

Onsdagen den
23 maj 1984

Mom. 5 (särslagstiftning för vissa långtidsdömda)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 2 av Björn Körlof m. fl. – bifölls med acklamation.

Mom. 6 (villkor för besök m. m.)

Utskottets hemställan – som ställdes mot reservation 3 av Björn Körlof m. fl. – bifölls med acklamation.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

11 § Kammaren beslöt att förhandlingarna skulle fortsättas vid morgondagens sammanträde.

12 § Anf. 206 TALMANNEN:

På morgondagens föredragningslista upptas utrikesutskottets betänkande 15 främst bland två gånger bordlagda ärenden.

13 § Kammaren åtskildes kl. 00.05.

In fidem

BERTIL BJÖRNSSON

/Solveig Gemert